

Jövőre Jeruzsálemben!

Jancsó Miklós és a kövek üzenete

24. oldal

KETTŐSLÁTÁS A RABBI ÉS A PROFESSZOR

Bibliatörténeti beszélgetések
Dr. Frölich Róbert
és Dr. Gábor György között.
Moderál: Dési János

Minden csütörtökön 17:00
Online a Zoomon lehet
hozzánk csatlakozni:
389 906 7799-es kóddal,
a jelszó: dohany

*Kérjük, amennyiben tehetik,
támogassák lapunkat
és a Dohány Utcai
Templomkörzetet
adományaikkal a
11784009-22248226
számlaszámra*

IMPRESSZUM

Pesti Sólet • A Dohány utcai körzet lapja • Címlapfotó: Dési János
Felelős kiadó: A Dohány Utcai Templomkörzet felelős elöljárója
Főszerkesztő: Dési János • email: pestisolet.lap@gmail.com • Megjelenik kéthavonta
Készült az Alapítvány a Dohány utcai Zsinagógáért támogatásával
Tördelés: Borgis-Prin Bt. • Nyomtatta a DePress Kft

Miért nem lett Molnár Ferencből herceg

Fotó: Fortepan

A huszadik század két jeles színpadi szerzője - Molnár Ferenc és Herczeg Ferenc - állítólag, sőt bizonyítottan nem különösebben szívték egymást, de furcsamód nem a másik műveinek, előadásainak a bomlasztásával foglalkoztak (mint a maiak), hanem jobbnál jobb darabokat írtak, és ezzel bosszantották egymást.

Nagy nemzeti ünnepeinken abban az időben is különböző kiténtetéseket,

címeket, rangokat osztogatott a hatalom.

Egy ilyen alkalommal meghívták Molnár Ferencet is a kancellári hivatalba.

Molnár nem fogadta el a meghívást. És ez akkor- mint ahogy ma - nem volt

szerencsés gesztus a hatalommal szemben.

Egy szép napon Molnár Ferenc (született: Neumann Ferenc) lakásán megjelent két úr, és nagyon udvariasan megkérdezte, miért nem ment el a kancellári hivatalba, és miért nem vette át a kiténtetést a kormányzó kezéből.

Molnár azt mondta: „Nézzék uraim, én tudom, hogy ezeken a jeles ünnepeken különböző címeket, kiténtetéseket, rangokat osztogatnak, és én őszintén bevallom önöknek, hogy rettegtem attól, hogy belépek a kancellári hivatal ajtaján, mint Molnár Ferenc és kijövök, mint herceg Ferenc!”

Volt azonban egy hely, ahová Molnár Ferenc nemcsak egyszer, de kétszer is elment. Közismert, hogy második felesége a vele egyidős Fedák Sári volt. A harmadik a nála jó néhány évvel fiatalabb Darvas Lilike.

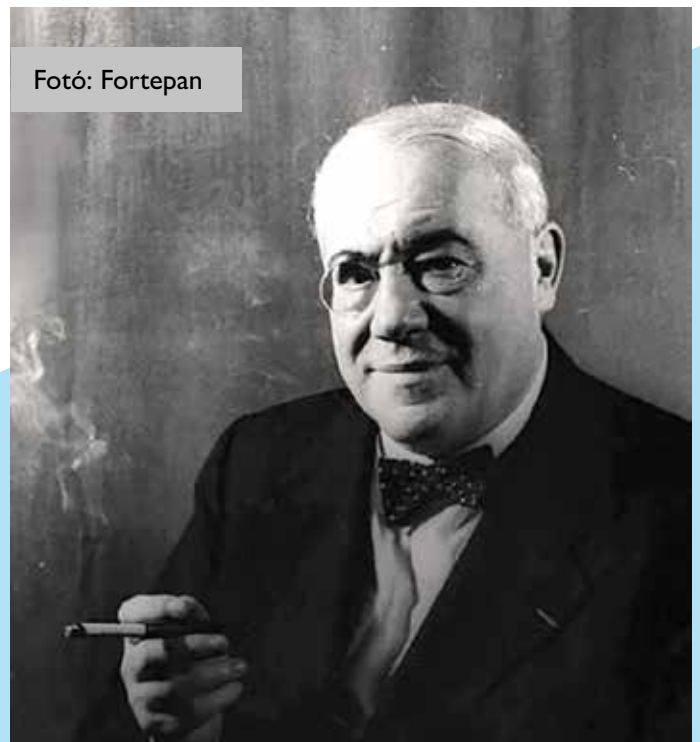
Molnár elkövette azt a furcsaságot, hogy ugyanarra a helyre vitte el nászútra Darvas Lilikét, ahol Fedák Sáival volt nászúton.

A szálloda portása felismerte a népszerű magyar szerzőt, amikor átadta az útleveleket.

- Mr. Molnár, ha jól emlékszem, ön már járt itt nálunk Mrs. Molnárral.

Hogyne, az az ANYÁM VOLT!

Beregi Péter

Fotó: Fortepan

A világ agya

Izrael legsikeresebb exportcikke: Yuval Noah Harari

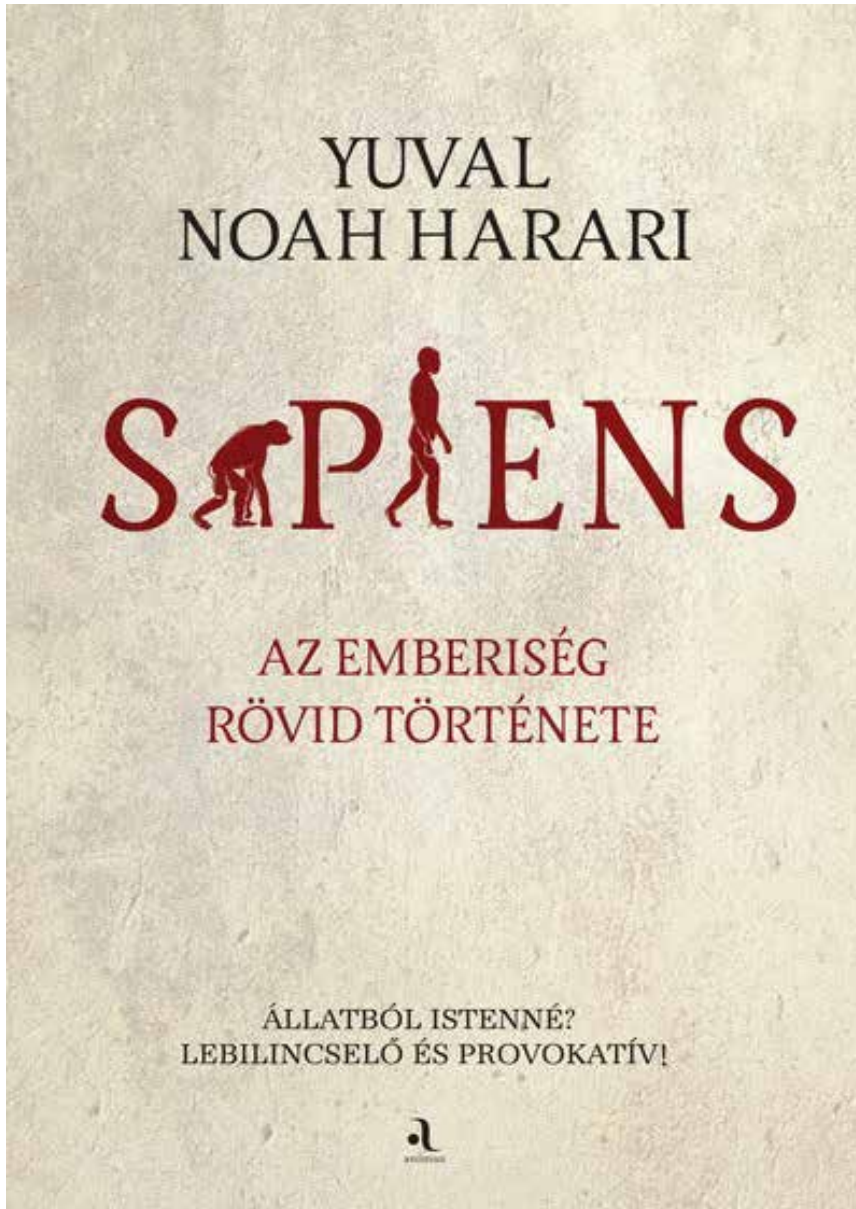
Valószínűleg mindig van pár ember, aki meghatározza a világ gondolkodását. És szerencsére nemcsak politikusok vagy valóságshow-k főszereplői kerülhetnek ilyen pozícióba, hanem azok is, akiknek a gondolatai és a gondolkodásmódja éppen megfelel a kornak. Talán választ kínálnak fontos kérdésekre, de közben izgalmas is, érdekes is, és persze: könnyen érthető, amit mondanak. Az elmúlt évtizedben *Yuval Noah Harari* a világ egyik meghatározó intellektusává nőtte ki magát.

Harari foglalkozása történettudós, és ugyan ma már buzgó újságírók kéri ki a véleményét múlt, jelen és jövő összes felmerülő kérdéséről, eredetileg a középkorral, azon belül is középkori hadtörténettel foglalkozott, és még most is ezt tartja fő érdeklődési területének. De általában kíváncsi természet, aki érzékenyen reagál a világ dolgaira. Ugyan egyre kevesebbet van jelen az eredeti tanszékén, de a jeruzsálemi Héber Egyetem

tanára: itt szerezte az alapidiplomáját és az oxfordi doktorálás után ide is tért vissza.

1976-ban született egy izraeli kisvárosban, *Kiryat Atában*, egy nem vallásos családban, amelynek felmenői részben Libanonból, részben Kelet-Európából, többségükben Lengyelországból származnak. Mókás kis véletlen, hogy ugyanebből a városból származik a férje is, akit jóval azután, hogy még gyerekkorában a szüleivel elköltöztek innen, egy randiapp segítségével ismert meg. *Izraelben elismerik az azonos neműek párkapcsolatát*, polgári házasság azonban – a résztvevők nemétől függetlenül – nem létezik, ezért a pár Kanadában mondta ki a boldogító igent. E témáról a szerző azt írja, hogy amit a természet rendje megenged, ami létezik, az nyilvánvalóan természetes is, de amikor a *Financial Times* újságírója alaposabban meg akarta vele beszélni a kérdést, azzal hárította el, hogy „ez olyan, mint Izrael, attól, hogy a része vagyok, még nem leszek a szakértője”. Itzik eredetileg színházi producer volt, de ma már a világjáró előadó tudós személyi menedzsereként működik. Ha pedig otthon vannak, Jeruzsálem és Tel Aviv között félúton élnek egy mosavban – ami olyasmi, mint egy kibuc, szintén az alijázó baloldali cionis-

ták alapították őket a múlt század húszas éveiben, csak épp az igazságosan elosztott földmagántulajdon képezi az alapját. Harari megszólalásait és véleményét ismerve nem véletlenül választották ezt a lakhelyet: az ezeken a helyeken megvalósuló, a magántulajdont megengedő, de egyenlősítő rendet tartja helyesnek és igazságosnak.

A középkor szakértőjeként kezdte a pályáját, mára általában az emberi gondolkodás fejlődésének és állapotának kérdéseiről ír, nyilatkozik és tart előadásokat, és egyáltalán nem riad vissza attól, hogy aktuális kérdésekről is elmondja, amit gondol. Békés ember, a szellem embere – minden napját egy óra meditációval kezdi és fejezi be, sőt még *Donald Trump* megválasztásáról is több hetes késéssel értesült, mert épp egy 45 napos meditációs elvonuláson vett részt. De harcosan kiáll a fontos ügyek mellett. És nincs okostelefonja.

A sosem pontos statisztikák szerint 65 nyelvre lefordított könyveit több mint 45 millió példányban nyomtatták már ki az egész világon. Az első nagy siker, a *Sapiens – Az emberi-*

ség rövid története valójában a szerző ötödik megjelent népszerű-tudományos munkája volt, a megelőző négyben hadtörténettel, valamint a történelem és a modern világ összefüggéseivel foglalkozott.

A könyv, ami híressé tette, tulajdonképpen a Héber Egyetemen egy alsóbb évesek számára tartott bevezető kurzusnak egy évtized során felgyűlt anyaga: állítólag azért kellett neki megtartania ezeket az előadásokat, mert az idősebb, tekintélyes szakemberek közül senki sem akarta elvállalni, ő viszont komolyan vette a feladatot. Csakhogy a heti szemináriumokon rájött, hogy még az alapfogalmakat is kénytelen elmagyarázni, miközben hosszú kifejtésre nincs idő, hiszen a tanév követelményeinek megfelelően folyamatosan haladni kell. A könyv írása közben a diákjai kérdései visszahangoztak a fejében, mesélte a CBS újságírójának, nekik válaszolt a papíron, de ez sem volt elég: a kéziratot jó pár izraeli kiadó arra hivatkozva utasította vissza, hogy a történelmi témák (ahogy ezt a szerző korábbi művei is bizonyították) nem nagyon szoktak sikert aratni. A *Sapiens* 2011-ben jelent meg héberül, és három éven keresztül a non-fiction eladási listák csúcsán maradt, azután a hazai sikert követte az angol, majd egy évtizeden belül még 49 másik nyelven kiadott változat. Azóta a szerző márkanév lett, újabb műveit már sztároknak kijáró érdeklődés és marketingkampány fogadja, a *Sapiens* pedig egyre többféle új formában, többek között képregényként is megjelent, a dokumentumfilm-változat is várható, sőt, állítólag valamiképpen játékfilm is lehet belőle.

De talán a könyveknél is lebilincselőbb, ahogy Harari beszél. Az elmúlt években az emberiség utazó lelkiismereteként járja a világot, a legkülönbözőbb témákról, de mindig a globális súlyú kérdésekről tart előadást, gyakran és szívesen vállal nyilvános fellépést. A professzor pompás előadó: az a típus, aki látszólag könnyedén beszél tekervényes és teljes bekezdésekben, nem kényszeríti rá a véleményét a hallgatóságára, de mindig hátrázott érvekkel támogatja meg, amit mond.

Ráadásul nem érződik úgy, mintha a tudomány elefántcsonttornyából beszélne. Adott már olyan interjú (a *Guardian*nek), amelyben azt mondta, élete legnagyobb csalódása, hogy még mindig nem érti az életet, és kezdi azt hin-

ni, hogy már soha nem is fogja, miközben Steve Paulsonnak, a *nautilus.us* újságírójának azért elég pontosan összefoglalta a világgképét: „A dolgok ma jobbak, mint korábban bármikor. Habár még mindig igen rosszak. De még sokkal rosszabbak is lehetnek”. Mind-ebből szerinte mégis optimista világgkép következik, hiszen, ha tisztában vagyunk vele, hogy a világ jobb állapotban van, mint volt, abból azt a következtetést kell levonnunk, hogy tovább javítható. Harari számos helyen elmondta, hogy míg régen az ember élete két részre oszlott, a felkészülésre, és azután a megtanult dolgok hasznosítására, szerinte a 21. század gyermekei már másképp fognak élni, mint az elődeik sok évszázadon át: amit ma egy 18 éves megtanul, az 40 éves korára elavul, vagyis el kell sajátítania valami egészen újat. Az ember azzal készül az életre, ha az agyát edzi, magyarázta a *Huffington Post*

podcasterének. Az jár jól, aki a fantáziája izmaira gyúr, hálózatot épít, mesterei vannak, de nem feledkezik meg a testéről sem. Legyen cél, hogy naponta egy egészséges dolgot csinálunk. Hiszen a test egészsége nélkül, az agy sem működik tökéletesen. A következtetés: mindenki próbáljon naponta 1%-ot javítani magán.

Az utóbbi időben természetesen jó néhányszor megszólalt a mesterséges intelligencia gyors terjedésével kapcsolatban, megfogalmazta azzal kapcsolatos aggodalmát, hogy az ember története során most először enged át döntéseket valami rajta kívül állónak, miközben a kommunikáció vadonatúj formái éppen az embert igazán emberré tevő képességek – a hálózatépítés és a kommunikáció – végét jelenthetik. És ugyan általában kerüli a közvetlen politizálást (komoly kritikákat kapott, amikor a *21 lecke a 21. századra* című könyve oroszországi megjelenése előtt hozzájárult a kötet néhány állításának cenzúrázásához: az orosz nyelvű változathoz hiányzik a Krím 2014-es elfoglalásával kapcsolatos

véleménye), de az utóbbi időben nem rejti véka alá a gázai konfliktussal kapcsolatos meglátásait.

Korábban Izrael helyzetével kapcsolatban óvatosabban nyilatkozott, abból az időszakból származik ez az aranyköpése: „Valaha nem éltek itt sem zsidók, sem palesztinok. Százmillió évvel ezelőtt ez a környék a dinoszauruszok hazája volt”. Márpedig ez a fajta bölcsesség egyúttal óvatos mismásolásnak is tűnhet. Netanjahu újraválasztása óta viszont egyre gyakrabban és egyre sarkosabban fogalmazza meg a hazája belpolitikájával kapcsolatos véleményét. A *The Atlantic*-ben az október 7-i támadás évfordulója után nem sokkal megjelent beszélgetésben például azt mondta, hogy Izrael útelágazáshoz érkezett, nagyjából úgy, ahogy a második szentély lerombolása ideje óta soha: véleménye szerint akkor vált a judaizmus a templomok

és papok vallásából a tanulás vallásává – azzal, hogy nem fogadta el a rómaiak katonai logikáját. Persze könnyebb úgy kintartani a békés elképzelések mellett, hogy sok részletet elegánsan átlép, ő csupán nagy általánosságban, az alapelveket érintve fogalmaz. Több helyen is egyértelművé tette, hogy szerinte a cionizmus – az izraeli nép nemzeti érzése – nem zárja ki a palesztinok létezését, vagyis valamiképpen két államnak kellene egymás mellett működni: úgy gondolja, hogyha ezt az alapelvet elfogadjuk, akkor sok, egyébként nem elhanyagolható szempont – például, hogy hogyan húznák meg a határokat, és milyen jogai lennének az ott élőknek, miközben nyilvánvalóan mindkét államnak lennének a másik néphez tartozó polgárai – már biztosan könnyen végig lehet gondolni. Szerinte a mostani háború legnagyobb veszélye, hogy az izraeliek elveszítik az empátiájukat, a mások szenvedése iránti érzékenységüket. Egy másik, a *Guardian*-nek adott nyilatkozatában viszont talán bölcsen, de biztos, hogy távolságtartóan így folytatta: „Ez zavar, de mint történész, megértem. Sajnos, ilyen az ember. A legtöbben képtelenek átélni a másik oldal fájdalmaát is. Az empátia olyan, mint egy nyersanyag: kifogyhat”. És befejezésül hozzátette az e témában talán leginkább elgondolkodtató mondatát: a békéhez mindig le kell mondani az igazság egy részéről.

Deutsch Andor

A fény, a remény, az élet Hasomer Hacair

Beszélgetés Bedő Marcival

Sorozatunkban zsidó ifjúsági szervezeteket mutatunk be olvasóinknak. Elsőként a nagy hagyományra visszatekintő Hasomer Hacair működésével ismerkedünk meg. A Bálint Házban kialakított otthonosan hangulatos klubhelyiségben beszélgettünk Bedő Marcival, a szervezet elhivatott titkárával.

- **A Hasomer Hacair, a Somer a legnagyobb múltra visszatekintő zsidó ifjúsági szervezet Magyarországon. Kérlek, mesélj röviden a történetéről!**

A Hasomer Hacair 1913-ban jött létre Lengyelországban, két szervezet összeolvadásából. Akkoriban kezdett elterjedni a cserkész mozgalom, természetesen a zsidók is megcsinálták a saját klubjukat. Ez egy nagyon egyszerű dolog volt, minden nagyvárosban volt egy-kettő, még a kisebb településeken is. Aztán egyszer csak jöttek a zsidó törvények, és profilt kellett váltani. Gyakorlatilag a vészorszaki egyre fókuszáltabban foglalkoztak azzal, hogy mi lesz a zsidóság sorsa. Folyamatosan zajlott a felkészítés, hogy alijázzanak. Akkor már erőteljesen cionista identitású volt a mozgalom.

A vészorszak alatt illegálisba vultak, és embermentő tevékenységet végeztek, iratokat hamisítottak. Ezt a történetet feldolgozva készítettünk is egy nagyon komplex érzékenyítő foglalkozást és játékot, ami egy szabadulószoza az irathamisító someresekről, akik a vészorszakban dolgoztak. A háború után itt a cionizmus nemzeti identitásként lett aposztrofálva, a rendszer ellenségévé vált, így a mozgalom illegálisban maradt, majd teljesen elhalt. A rendszerváltáskor kapott új erőre. Ezt a löketet Izraelből adták meg azok az öreg someresek, akik a vészorszak alatt embermentők voltak, alijáztak, és Izraelben vitték tovább a mozgalmat. 1989 óta megszakítás nélkül, mint oktatási és ifjúsági szervezet működik.

- **Hogyan működik a Somer?**

Én saliah vagyok, ami azt jelenti, hogy küldött, de ez nem írja le pontosan, hogy mit csinállok. Azért hívják ezt a szerepkört küldöttnek, mert eredetileg Izraelből küldenek ide valakit, akinek az a feladata, hogy üzemeltesse a mozgalmat. De a magyar közösség sajátosságaival, ezzel a nagyon nagy méretű, Kelet-Európa és Nyugat-Európa között mindenféle karaktereket hordozó közösséggel az izraeli küldöttek nem igazán tudtak megbirkózni. Ezért egy pár generáció óta Magyarországról próbálnak választani saliahot.

- **Mi okozott nekik problémát? Mi az, ami annyira más, hogy nehéz átlátni, ahogy nálunk működik a közösség?**

A nyugat-európai kenekhez (jelentése: fészek – ez az a hely, ahol a programokat tartják, a klub) képest nincsen generációk óta Somer. Mondjuk, egy francia, belga Somerben az, hogy ki lesz someres, az evidens, mert már az ükapja is someres volt. Ott nem ölték meg a zsidókat. A cserkészethez vagy a hasonló mozgalmi dolgokhoz való hozzáállás is más, mert nem volt szocializmus. Nálunk, ha a szülők meglátnak egy piros zászlót, vagy valami kisdobosra hasonlító dolgot, akkor szívrohamot kapnak, és elszaladnak a másik irányba. Ezért a közösségépítés komoly falakba ütközik. Magyarországon nem sikerül megvalósítani azt, hogy egy gyerek belép ide 6 évesen, és a saját csoportjával, amivel kezd, azzal 16 éves koráig végigmegy. Ezért mi korcsoportonként tudunk üzemelni.

- **Tehát újra és újra kell indítani a toborzást.**

Igen.

- **Azt értem, hogy '89 után ez nehéz volt, de eltelt már jó pár évtized, azt gondoltam, hogy ez megváltozott.**

Van változás, már vannak második, sőt, harmadik generációs someresek is, de ez egy nagyon-nagyon lassú, fokozatos folyamat. Sok variáció létezik a Somer klubok működésére, mi kicsit hibrid mód létezőnk. Azt pedig, amit a Somer a covid után elért, hogy a teljes kiszáradásból és pusztulásból kilépett, hogy saját klubhelységünk, a korábbi évekhez képest nagyobb, többszörös méretű közösségünk van, az annak köszönhető, hogy a Mozaik Hub végigvezetett minket azon a kinkeserves, de elképesztően hasznos folyamaton, hogy definiáljuk magunkat, és következetesen kezdjük el viselkedni. És a következetes viselkedésből magasabb minőségű termékekhozha tekinthetünk termékként az ifjúsági közösségre – jöttek létre, és ezt a támogatók is honorálják. Értelmes célokkal pályáztunk, ezt látták, és elkezdett nőni a bevételünk is, aminek következtében több embert tudunk megmozgatni. Tehát a Somer sikereinek a közép-pontjában egyértelműen a Mozaik Hubnak a közösségépítő, serkentő tevékenysége áll. A munkájukat a JDC finanszírozza, és bármelyik szervezet ingyen és bérmentve megkaphatja a szolgáltatásukat. Meglévő, működő szervezeteknek nyújtanak olyan támogatást, amivel hatékonyabban tudnak dolgozni. Most már van egy kizárólag forrásteremtéssel foglalkozó önkéntesünk. Pályáztunk hazai és külföldi nagyobb zsidó szervezeteknél, több ernyőszervezet tagja vagyunk: Hasomer Hacair Világmozgalom, Magyarországi Cionista Szövetség és a ZSKF. Ez nem pénzügyi támogatást jelent, hanem a kapcsolati hálónkat erősíti. Támogatást

kérünk a szülőktől is, és van néha kampányunk, ahol egyéni adományokat is fogadunk.

- **Említetted az oktatást, mint a mozgalom meghatározó küldetését, illetve a Somer alapértékeit.**

A magyar Somer egy tagszervezete a nemzetközi Hasomer Hacair világmozgalomnak. Az egész világon közel 30 országban tevékenykedik a Somer, és egy ideológiai ernyő alatt működnek, aminek alapja az a bizonyos három pillér, a judaizmus, a szocializmus és a cionizmus, és mi próbáljuk eszerint megszervezni az életünket. Tehát

egy stratégikus működésben a távolabbi célokat apróbb, és ezzel egyre hétköznapibb dolgokra is lefordítjuk. A közösség működése úgy néz ki, hogy vannak madrihaink, és ők hoznak döntéseket a mi közösségünk-ről. Természetesen van egy meder, az ideológiai keretrendszer, de ebben a mederben ők szabadon gazdálkodnak a Somer életével. Az oktatási vezető (Ros Hinuh) irányításával készül el a nyári szünetben, szeptemberre egy oktatási terv. Ez határozza meg, hogy az éves programtervünket milyen tartalmú programokkal fogjuk feltölteni. Az oktatási vezető a someres célkitűzések és értékek mentén kibontja azokat a gondolatokat, üzeneteket, ami alapján foglalkozásokat készítünk, a madrihoknak pedig az a feladata, hogy ez alapján hétről hétre olyan peulákat (nonformális oktatási eszközöket alkalmazó foglalkozásokat) készítsenek, amelyekben a korcsoport sajátosságainak megfelelően ezekről beszélgetnek.

- **Tehát minden évben van egy adott téma, és azt játékok körül különböző megközelítésekben?**

Pontosan. Szeretnénk, hogy a gyerekek olyan témákkal találkozzanak, amivel az iskolában vagy a családban nem feltétlenül.

- **Tudsz erre példát mondani?**

Persze. Az ideji témák: someres tízparancsolat,

alappillérek, cionizmus, humanista judaizmus, szocializmus és kapitalizmus ellentéte, safe space, feminizmus, propaganda, aktivizmus, antiszemizmus. Ezekhez készítünk részletező, kifejtő, ill. a korosztályoknak segítő kérdéseket. A legkisebb korcsoportunk a parparim (pillangók) 6-tól 10 éves korigvelük természetesen a kapitalizmusról nem ideológiák szintjén fogunk beszélgetni, hanem például, hogy milyen viszonya van a tárgyakkal, vagy azt hogyan osztja meg másokkal, a tesójával hogyan osztják fel a teret. A kivsza (fekete bárány) a 11-től 13 éves korúak, a legidősebb korcsoport pedig a 14-től 17 éves korúakig a leviátán kahol (kék bálna). Mindenhol a korosztálynak megfelelő mélységben és módszerekkel foglalkozunk a témákkal.

• **Hogy zajlik a Somerben az év?**

Tíz hónapig vagyunk nyitva, egy hónapban van két kiscsoportos és két nagy csoportos program. A kiscsoport azt jelenti, hogy a saját korosztályukban vesznek részt a foglalkozáson, a nagy csoportos pedig azt, hogy a közösség vegyesen vesz részt a programon. Fontosnak tartjuk, hogy a gyerekek ne csak a saját korosztályukkal legyenek, hiszen a legtöbbször nincs lehetőségük más korosztályokkal szocializálni, találkozni idősebbekkel, fiatalabbakkal, és mi ezeket a készségeket is szeretnénk fejleszteni.

Vannak az irányelveink, de a mozgalomban mindenkinek helye van. Aki ide akar jönni, és akar valamit csinálni, annak azonnal adunk a kezébe valamit, hogy legyen dolga, érezze, hogy itt a helyén van. Egy inkluzív közeget szeretnénk megteremteni. Nincs pedig ellenőrzés sem, ha valakit érdekel az a zsidó világ, amit mi nyújtunk, akkor bárki csatlakozhat. Amit még fontos megemlíteni, hogy az elmúlt évek emberjogi mozgalmainak eredményeképpen a világ Somer elkezdett foglalkozni azzal, hogy tényleg biztonságos térben legyünk. Létrejött egy protokoll, amit minden

kennek be kell tartania, sőt egy embert kell alkalmaznia, aki ezzel foglalkozik. Ez egy safe space protokoll, ami a fizikai tér kialakítását is szabályozza, és a legapróbb dolgoktól a komoly, veszélyes dolgokig igyekszik mindent lefedni. A fizikai tér kialakításában is meg kell kérdeznünk ezt a személyt, a memunát, hogy minden rendben van-e. Például, a nomád táborban hogyan építsük fel ponyvából meg slagból a zuhanyzót, vagy hogyan alakítsuk ki a guggolós pottyantós wc-t. Nagyon oda kell figyelni, hiszen a gyerekek, a kamaszok hatványozottan érzékenyek, sérülékenyek a testükkel kapcsolatban is. Folyamatosan kommunikáljuk, hogy a memuna egy olyan platform, ahol jelezhetik, ha valamilyen nehézségük vagy kényelmetlenségük van. Akár a kenen belül, akár a kenen kívül. Egy huszonéves emberrel, akivel minden héten foglalkozásokra jár, intimebb viszony alakul ki, tőle könnyebb segítséget kérni. Tehát az oktatás nemcsak a peulákon zajlik, hanem a tér kialakításában, a falakon, és a szavakban is, abban ahogy a kommunikációs normáinkat kialakítjuk.

• **A foglalkozásokat hogyan kell elképzelni?**

A két kiscsoportos foglalkozás közül az egyik a Peula, ott nonformális oktatási módszerekkel az oktatási terv szerint zajlik a foglalkozás, ahol célunk az, hogy tanítsunk nekik valamit a világról. És van a Zmán Kvuca, a csoportidő, ott pedig inkább csoportdinamikai, fejlődést elősegítő, játékosabb foglalkozás zajlik, aminek a kialakításába a gyerekek is beleszólhatnak.

A két nagy program közül az egyik egy belső, a másik egy külső. A belső azt jelenti, hogy mi készítünk valamilyen játékos, vetélkedős, lazázós programot. A gyerekek iskolából jönnek, tehát nem akarnak folyton tanulni, és ez itt a szabad kötődéseknek, a baráti találkozásoknak is a helyszíne.

A külső program esetében valamilyen témakör szerint hívnak egy külső előadót, vagy elmegyünk egy külső helyszínre, például színházba. Nyilvános a programnaptárunk, ott minden megtalálható. Egy évben negyven programunk van, plusz a nomádtábor, és a külföldi utazások.

- **A kiscsoportokat heti rendszerességgel tartjátok?**

A második félévben áttértünk arra, hogy szombaton este tartjuk a foglalkozást. A madrihok jönnek 4-re, a gyerekek 5-től. A program a mikkáddal kezdődik, itt felállunk egy alakzatba, elmondjuk a heti híreket, mi lesz ma, mi lesz a jövőben, mire lehet készülni. Párhuzamosan, korcsoportonként zajlanak a szombati foglalkozások. A külső programok is nagyjából ebben a sávban, egyik héten pénteken, másik héten szombaton.

- **Hány tagotok van most?**

Ezt elképesztően bonyolultan tartjuk nyilván. Ez is örökölt betegség, hogy félünk zsidókat leírni egy excel táblázatba. A Somer is úgy működött, hogy a tagság soha nem volt nyilvántartva. Nagyjából 60 aktív tagunk van, és egy foglalkozáson ebből megjelenik 20-35 gyerek.

- **A madrihoknál van valamiféle képzés?**

Igen. A covid után átalakítottuk, sokkal mozgalmibbá tettük a működésünket. A rendszerváltást követően elsősorban oktatásra volt szükség, mert a zsidó identitás elmorzsolódott. A covid után pedig közösségre van szükség. Amit te is megfogalmaztál az elején, hogy nem igazán léteznek fizikai kapcsolódások, közösségek, teljes elidegenedés zajlik már a gyerekek szintjén is. Két képzés szükséges ahhoz, hogy valaki csoport vezető madrih legyen. Az egyik egy saját fejlesztésű ideológiai képzés, ami gyakorlatilag a someres értékeket foglalja egy csokorba. Ezen kívül van egy módszertani képzés.

- **Megütötte a fülem, amikor azt mondtad, hogy a tagok nyilvántartása a félelmek miatt is nehéz. Van ilyen félelem az emberekben, hogy ha én zsidó ifjúsági szervezetbe járok, akkor abból bajom lehet? A zsidóság felvállalása okoz-e problémát?**

Nagyon izgalmas kérdés. Tíz évvel ezelőtt, mielőtt én visszatértem saliahként, voltam

hanih meg madrih, tehát én itt nőtem föl. Akkoriban – sőt, még most is, különböző terrortámadások után kaptunk nemzetközi üzeneteket, hogy most nem lehet hulcában (someresek egyenruhája) lenni az utcán, mert annak a hátán ott van egy óriási Dávid-csillag. Tíz évvel ezelőtt biztosan jelen volt még az, hogy nem szégyelljük, de félünk. Azzal még viccelődtünk is akkoriban, hogy a someres hanih halmozottan hátrányos helyzetű, mert félti a családját azért, mert zsidó, és az anyja is félti csak úgy, tehát duplán féltve van. Mindezek hatására akkor újrabrandeltük a Somert, tehát a régi logónkat elhagyva csináltuk az SMR feliratot. De ezzel már szakítottunk. Tehát az antiszemizmusra a reakciónk nem a rejtőzködés, hanem a büszkeség és az oktatás. Illetve, a magyar holokauszt oktatástól, holokauszt narratívától is igyekszünk eltérni, és nem katalógusadatokban meg mártírokról beszélünk, hanem a fényről, a reményről, az életről. A Somernek vannak saját hőstörténetei, hogy a legsötétebb időszakban hogyan próbáltak embereket megmenteniezen keresztül tanulni és kapcsolódni sokkal felemelőbb. Nem arról van szó, hogy elutasítjuk az erről való emlékezést, hanem inkább arról, hogy úgy próbálunk emlékezni, hogy a gyerekek büszkék legyenek a zsidóságukra.

Záhonyi Enikő

Az ember, aki mindenhol ott volt I. rész

Deák Gábor portréja

Deák Gábor, a budapesti zsidó kulturális élet egyik legismertebb alakja, aki nem a facebookon éli az életét, nem ott osztja meg a legfontosabb mondanivalóit. Inkább jelen van, beszélget, szervez, sétákat vezet a mai napig. Az egyik első mozi marketinges, a budapesti izraeli nagykövetség egykori első sajtótitkára, a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola alapító, a MAZSIKE (Magyar Zsidó Kulturális Egyesület) alapító kezdeményezője.

• Kihagytam valamit?

Ez nagyjából így van. De csak nagyjából. Tudod, én egy kíváncsi ember vagyok. A személyes találkozásban hiszek, meg a barátkozásban. Érdekel, hogy mást mi érdekel. De az is, mi volt, mi történt régebben a városban, mit lehet felfedezni, és ezt szívesen megosztom másokkal. Meg hát ugye, a sztorik, enélkül nem lehet élni. Legalábbis nekem nem.

• A sztorira, a sztorizásra való hajlam sokak szerint veleszületett tulajdonság.

Várjál... ez messziről jön. Már a családom története is tele van sztorikkal. Apai ágon a Deutsch nagyapámék debreceni kiskereskedő zsidók voltak, a négy gyerekük közül egyik volt az apám. Anyám egy híres pesti ortodox családból való, a Tauberből. Az anyai nagyapám fellázadt, levágta a pajeszát, ruhát váltott és elment a Széna téri tánciskolába, ahová eljártak a budakeszi katolikus sváb lányok. Ott beleszeretett egy gyönyörű, szőke sváb lányba, Schuster Máriába, akit hamarosan elvett feleségül. Ő lett az anyai nagyanyám. És a nagyapámat az ortodox család kitagadta.

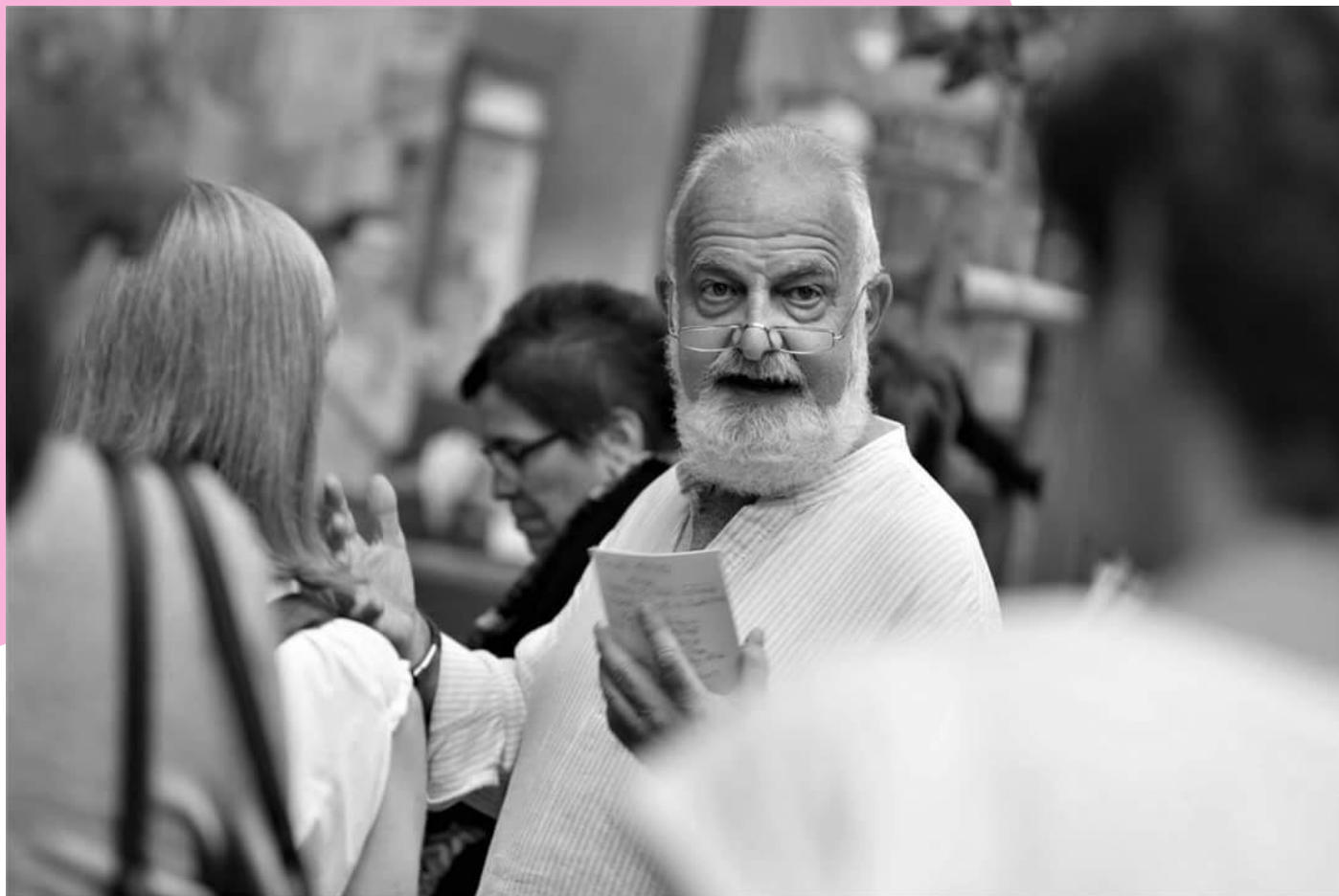
Visszatérve apámra, aki egy asszimiláns zsidó volt: fogorvos akart lenni, de Magyarországon akkor még nem volt fogorvos képzés, ezért kiment a würzburgi egyetemre tanulni. Nyelvzseni volt, kifejezetten szorgalmas, beszélt németül, angolul, franciául, még latinul is. Minden este csinált tíz cédulát, az egyik oldalára különböző nyelveken, épp amelyik soron volt, felírta

az idegen szavakat, a hátoldalra pedig magyarul. És addig nem feküdt le, amíg napi tíz szót nem tanult meg. Az egyetem után az ottani híres-neves professzornak lett a tanársegédje, és a professzor lányának udvarolt. Úgy tűnt, egyenesben van a karrierje, elveszi feleségül a lányt, de azt mondták neki: „Herr Deák --, nálunk Németországban új törvények vannak, be kell mutatni mind a négy nagyszülő keresztlevelét - ha ez magának nem gond”. Erre az apám - aki egyébként kinézésre nem látszott zsidónak-, mint Jean Valjean a Nyomorultakban, aki egy éjszaka alatt megöszült, átgondolta, összecsomagolt, senkitől sem búcsúzott el, hazajött Pestre, kibérelt egy lakást, és úgy élt, mint egy playboy.

Amikor apám visszajött Németországból - ez, ugye '33-ban, Hitler uralomra jutása után volt -, elment egy unokaöccséhez, aki szintén orvos volt, tanácsot kérni. „Mit csináljak?” „Hát, Lacikám, én már régen református vagyok - mondta az unokaöccse. Elviszlek, kapsz egy papírt, kikeresztelkedsz, és református leszel.” Persze, később

Fotó: Bali Sándor

semmit nem jelentett a papír, mert elvitték munkaszolgálatra. Amikor még gyerek voltam, apám - gondolom, védeni akart - elküldött református hittant tanulni. Már iskolás koromban sejtettem, hogy ha megkérdezik majd tőlem, mit gondolok a válásról, azt fogom válaszolni, hogy a válásban nem hiszek, de Istenben igen. Még szegedi főiskolás koromban megismertem Raj Tamás rabbit, aki a barátom és a meszterem lett. Az ő egyik gondolatát soha nem felejttem el: „Hogy az Istennel mi a dolgod, az az Isten és a Te dolgod. Én egy rabbi vagyok, nekem az a dolgom, hogy minden tudásomat megosszam veled”. És ez így is történt.

- **Apád beszélt neked a zsidóságról?**

Az apám tizenhét éves koromban meghalt... Vele semmi ilyesmiről nem lehetett... Mindenre válaszolt, de a háborúról, a zsidóságról nem beszélt. Haláláig azt a szót, hogy zsidó, nem ejtette ki.... Én könyvtárba jártam, sokat olvastam a zsidóságról. És egy idő után azt gondoltam magamban - miután már tudtam az antiszemitizmusról,

meg sok minden másról -, hogy nekem az lenne a helyes, ha én zsidónak érezném magam, mert én az vagyok. Az volt a szerencsém, hogy az ortodox Tauber Gyula nagyapámhoz, akit imádtam, ő is engem, gyakran eljártam, és ő mindig mesélt. Ha kérdeztem, válaszolt.. Vallásos volt, minden tudott. És a nagyanyámnak, aki római katolikus volt, minden barátnője, nagyapámon keresztül az egész társasága zsidó volt. Előfordult, hogy nagyanyám azt mondta: „Gyula! - mert volt egy korszak, amikor nagyapám ritkán járt zsinagógába - Hosszúnap van, ma nem adok neked semmit enni”. Tehát a nagymamám tudta a zsidó ünnepeket.

- **Te egész életedben nagyon sokat szerveztél, intéztél, aminek végül konkrét eredményei is lettek. Mire vagy a legbüszkébb?**

Talán a MAZSIKE, vagy a Lauder, nem is tudom. Az ilyesmit egyedül nem lehet csinálni, mindig csak másokkal együtt megy. De ha már így megkérdezted, a szervezést jóval korábban tanultam meg.

- **Például, amikor az izraeli nagykövet sajtótitkára, vagy amikor mozis voltál..**

Bocsáss meg, pontosítok, a FÓMO-nál (Fővárosi Moziüzemi Vállalat) a propagandaosztály vezetője voltam. Ez így pontos. (nevet)

- **Hogy kerültél oda? Volt már filmes előéleted?**

- **Nyilván máshogy zajlott a szervezés, mint ma.**

Még a hetvenes évek közepe táján, éppen munka nélkül voltam, egy barátom fölajánlotta: „Gyere oda a FÖMO-hoz, most a propagandaosztályon van egy állás”.

Tudod, én egész életemben nagyon szerettem a filmeket. Már szegedi főiskolás koromban is filmklubot szerveztem. Jóval később Pesten egy kedves ismerősöm segítségével, aki a Filmintézetben (a mai Filmarchívumban) dolgozott, zártkörű vetítéseket szerveztem a MŰOSZ-ban. A filmeket rajta keresztül tudtam megszerezni. Látod, megint a barátokozások, kapcsolatok. Olyan filmeket tudtam ide elhozni, amiket moziban kvázi tilos volt vetíteni. Szóval a szervezés nem állt messze tőlem. Visszatérve a FÖMO-hoz: az összes moziban mi szerveztük a bemutatókat és az utánvetítéseket. Hozzáteszem, nem volt rengeteg pénz. Egy vígjátéknak nem kellett különösen nagy propaganda. Viszont minden magyar film kiemelt figyelmet kapott. A szovjet filmeknél nézőszámot kellett produkálni, nem bevételt. Minden filmnek volt egy tervszáma. Ezt a Bástya moziban remekül meg tudtuk oldani, mert ott volt az EMKE, ahol rengeteg csellengő alak mászkált, ők meg délelőttönként, főleg télen, ide ültek be melegedni. Az összes magyar filmnek, ami akkor készült, a Filmgyárban volt az elővetítése, az elfogadása. Én mindig ott ültem hivatalból. Hogy fölkészüljek, hogy mit lehet csinálni. Majdnem minden filmnek volt plakátja. Az összes plakáttervezővel dolgoztam, aki akkor volt. Akadtak köztük, akik később festőművészek lettek. És persze minden moziban voltak vitrintfotók.

A többi film elővetítése a Báthory utcai központban volt. Egyszer láttam, ahogy a vetítőbe érkezik Kádár a feleségével. Nyílt titok volt, hogy őt az amerikai westernek meg ilyen limonádék érdekelték, szovjet vagy magyar filmeket nem nézett.

Az összes film propagandáját egy öt-hat fős csoport szervezte. Tervet készítettünk, átbeszéltük, aztán mindenki csinálta a maga dolgát. Egy csomó bizottságban benne voltam. Például a filmcímadó bizottságban. Sok külföldi film címét nem lehetett egy az egyben tükörfordítani, ki kellett találnunk valamit. Amire a legbüszkébb vagyok, hogy én találtam ki a Hupikék Törpikék címet, a 'szmörfökre' (The Smurfs) senkinek nem volt ötlete. Egy másik filmhez is jó címet találtam ki, 'Vasárnap este csábít a testé', de azt sajnos elvetették.

És amire nagyon büszke vagyok, óriási ötlet volt, amiben a Nyugdíjintézet segített. Kitaláltam, hogy minden nyugdíjas kapjon egy képeslap-szerűséget, ami egy ingyen belépő egy szovjet filmre, és kedvezményes egy magyar filmre. Úgy nézett ki, mint egy nyugdíj szelvény. Ez azt jelentette, hogy Budapesten volt akkor – most hasalok - 400 ezer nyugdíjas, és abból 120 ezer beváltotta. Mindjárt megvolt a szovjet film terv!

- **Az izraeli követségre hogy kerültél? Erről keveset beszéltél.**

Megint a kapcsolatokra tudok hivatkozni. Egy ismerősöm, Szilágyi György, aki az első nagykövet, Slomo Marom mellett dolgozott, megkérdezte, átvinném-e a helyet. Azonnal igent mondtam. Marom egyébként nagyon művelt ember volt, 1988-ig ideiglenes ügyvivőként dolgozott itt, mert korábban nem volt diplomáciai kapcsolat Izrael és Magyarország között. Ő már ismert engem, mint a MAZSIKE egyik vezetőjét, . Marom után David Krausz lett a nagykövet, vele is remekül dolgoztunk együtt. A családja Dunaszerdahelyen született, az én családomnak egy része is innen származott. A követségen talán négyen voltak diplomaták, ezen kívül egy 8 tagú biztonsági rész is volt, akik egy évben egyszer leültek beszélgetni velem angolul, hát az nagyszerű volt. Aki tud angolul, remekül szórakozott volna.

A Krausz beszédeit is én írtam, volt A, B, C, D változat. És amikor mentünk valahová, azt mondtam neki, te David, ide szerintem a B beszéd lenne a jó. Sokszor csak a helységnevet kellett megváltoztatni. Vele van egy szép sztorim. Amikor lejárt a mandátuma, annyira hálás voltam, hogy szerettem volna valamit emlékebe adni neki. Mivel erős dohányos volt, szereztem egy ezüst cigarettatartót, felújítottam, a belsejét átgumiztattam, és belevésztettem, hogy David Krausz nagykövetnek Deák Gábertől. Bementem hozzá, mondtam, David, valami apróságot hoztam neked, hogy emlékezz rám, és odaadtam. Két könnycsepp gördült le az arcán, annyira meghatódott. És most jön a poén! Krausz nagyvonalú ember volt. A feleségével együtt, aki büfét vezetett Izraelben valami nagyon jó helyen, csomagokat állítottak össze mindenkinek, az illető rangjának és tetteinek megfelelően. A követségen és a rezidencián volt vagy 200 üveg repi pia. Amikor átadtam az ajándékomat, váratlanul bezárták az ajtót, senki nem értette, miért. A nekem összeállított csomagot kivették és kiegészítették:

Mivel én egy ilyen drága ajándékot adtam – ami aztán tényleg személyre szóló is -, beraktak még vagy három üveg piát. Ez azért szép dolog. Krausz után jött Joel Alon, úgyhogy három nagykövetet szolgáltam. Erre is nagyon büszke vagyok.

Fésős András

(Következő számunkban folytatjuk)

Zsidó élet ma Isztambulban

II. rész

A főrabbinátus adatai szerint megközelítőleg 19 000 zsidó él Törökországban (mivel a Török Köztársaság népszámlálása nem kérdez rá a vallásra, pontos számot nem tudunk). Ebből 17 500 ember Isztambulban él, nagyon kis számban más városokban: 1500 Izmirben, 50-60 Bursában, 20-30 Adanában és 30-40 Antakiában. A kisebb városokban élő fiatalok egy bizonyos életkor elérése után, főleg tanulási céllal, általában Isztambulba mennek, és ritkán térnek vissza.

A Törökországi Főrabbinátus statisztikái szerint a törökországi zsidók 97 százaléka szefárd, 3 százaléka askenázi származású. Míg korábban a zsidók Isztambul belvárosában laktak, sétatávolságra egymástól, ma már olyan helyeken élnek, amelyet csak megengedhetnek maguknak. A zsidó lakosság 73 százaléka Isztambul európai, 27 százaléka pedig az ázsiai oldalán él. A törökországi zsidó lakosság életkor szerinti megoszlását tekintve a lakosság fele huszonöt és ötvenöt év közötti. A hatvanöt év felettiak a lakosság 18 százalékát teszik ki. A huszonöt évnél fiatalabbak körében ugyanakkor csökkenés tapasztalható (az elmúlt években 9 százalékos). A halálozási és kivándorlási ráta jóval magasabb, mint a születési arány.

A török zsidó közösség nagy jelentőséget tulajdonít az oktatásnak. A közösségnek van egy iskolája, amelyben a nevelés az óvodás korban kezdődik és a középiskoláig tart. Az oktatás színvonala ebben az iskolában az évek során igen magas szintre emelkedett, és ma Isztambul egyik legjobb iskolájának tartják. Az intézménynek mintegy hatszáz tanulója van. A több nyelv ismerete mindig is hagyomány volt a török zsidók körében. A törökországi zsidók 53 százaléka beszél egy vagy több idegen nyelvet. Azonban az elsődleges nyelv a török.

A török zsidó közösség tizenkilenc zsinagógával rendelkezik. Bár a zsinagógák egy része olyan helyeken található, ahol

már nem élnek zsidók, a templomokat történelmi értékük miatt megőrzik. A török zsidó közösségnek van hetilapja, a Şalom, amelynek olvasótábora megközelítőleg négyezer fő. A Şalomot Avram Leyon alapította 1947-ben, és 1983-ban vette át a közösség, amikor Leyon egészségi állapota már nem tette lehetővé, hogy folytassa a publikálást. A lap elérhető az interneten is (www.salom.com.tr).

A főrabbinátus alatt működő Szeárd Kultúrakutató Központ 2003-ban alakult a szeárd zsidóság gyorsan eltűnő kulturális örökségének dokumentálására, archiválására és összegyűjtésére azzal a céllal, hogy azt a jövő generációi számára is megőrizze. A központ El Amaneser című havi lapja a világon egyedülálló kiadvány, amelynek huszonnégy oldala teljes egészében ladino nyelven olvasható.

Az isztambuli Balat kerületben található zsidó negyed nyüzsgő terület, amely évszázadok óta a kultúra fontos központja maradt, ahol az idők során megőrizték a zsidó élet hagyományait és szokásait. A macskaköves utcákon barangoló látogatók felfedezhetik a számos zsinagógát és más zsidó kulturális jelentőségű helyet rejtő városrészt, miközben megcsodálhatják Isztambul ezen egyedülálló szegletének mindennapi életét is. Az ősi helyszínektől, mint például a Neve Shalom zsinagóga, a modernebb látnivalóig.

Isztambul története során más zsinagógák is voltak, amelyek ugyanazt a jelentőség-teljes nevet viselték, mint ez. A béke oázisa.

1937 végére a Galata és Beyoglu körzetben található Keneset (Apollon) és Zülfaris zsinagóga nem tudta kielégíteni a környék gyorsan növekvő zsidó lakosságának vallási szükségleteit. A nagy ünnepekre különböző helyszíneket béreltek, amit csak külön engedéllyel lehetett kivenni. 1948-ban az akkori közösség vezetői úgy döntöttek, hogy új zsinagógát építenek ezen a területen. Elyo Ventura és Bernar Motola, az Isztambuli Műszaki Egyetem két fiatal zsidó építészmérnöke szerint ekkora jelentőségű templomot csak a projekt iránti mélyszégyes szenvedéllyel szabad építeni, ezért kérték, hogy nekik adjanak lehetőséget.

A Neve Shalom zsinagóga 1951. március 25-én, vasárnap (5711. Adar 17.) 10:00 órakor nyitotta meg kapuit egy látványos szertartással. Azóta számos eseménynek és szertartásnak volt tanúja, de a gyönyörű templomot ért brutális támadásokat is feljegyezték a krónikások.

Az első támadást 1986. szeptember 6-án, szombaton hajtották végre. 22 zsidó polgár veszítette életét a szombati ima alatt a zsinagógába betört terroristák által nyitott tűz következtében. A második támadást 2003. november 15-én, szombaton hajtották végre. A Neve Shalom és a Sisli Beth Israel zsinagóga előtt két jármű egyszerre robbant fel, és a templomokban hat ember, öt biztonsági őr, egy rendőr és tizenegy utcán tartózkodó állampolgár veszítette életét.

Az Ötszázéves Zsidó Örökség Múzeumot 2008-ban hozták létre, hogy megemlékezzenek a város zsidó életéről, történelméről és kultúrájáról. Gazdag műtárgygyűjteményével és interaktív kiállításával nem csoda, hogy ez a múzeum az egyik legnépszerűbb

Fotók: Dési János

láttnivalóvá vált azok számára, akik érdeklődnek az isztambuli zsidó örökség iránt.

A Galata torony közelében sétálva érdekes formájú lépcsőre bukkanhatunk. A szecessziós (Art Nouveau) lépcsősort a híres Camondo bankárcsalád építtette a villájuk közelében. A villának mára sajnos csak a romjai maradtak. A Camondo család is a 15. század végén, a zsidóüldözések miatt hagyta el az ibériai félszigetet. Először Velencében, majd a 18. század végén Isztambulban találtak menedékre, és generációról generációra kereskedelemből gyarapították a vagyonukat.

1802-ben Salamon Jacob Camondo (akit a Kelet Rothschildjának is neveznek) egy isztambuli bank alapítására kapott engedélyt, majd egész Európában nyitottak fiókokat. Igazi nemzetközi pénzintézetévé nőttek ki magukat. Isztambul sokat köszönhet a Camondo családnak, akik részt vettek a város modernizálásában is. Kórházat, iskolát építettek, villamos társaságot alapítottak. Salamon Jacob Camondo két unokája Párizsba költözött az 1860-as években, és mivel II. Viktor Emánuel olasz királytól nemesi rangot kaptak, a párizsi felsőbb körök tagjai lettek. Az 1920-as években Pekingben és New Yorkban is bankot alapítottak. 1943-ban a család utolsó tagjait koncentrációs táborokba hurcolták, ahonnan egyikőjük sem tért vissza.

A család emlékét Párizsban egy múzeum, Isztambulban pedig az általuk alapított iskola és a különlegesen szép lépcső őrzi.

Dávid Gyula

Forrás:

Reyhan Zetler: Turkish Jews between 1923 and 1933 – What did the Turkish policy between 1923 and 1933 mean for the Turkish Jews? (Schweizerische Akademie der Geistes- und Sozialwissenschaften, Bern, 2014.)

Baer, Marc David: Turkey, the Jews, and the Holocaust. (Cambridge University Press, 2015.)

Karen Gerson Şarhon: Jewish Life in Istanbul from the Ottomans to Modern Times – İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş., 2015.

A szavak lelkiismerete

Debreczeni József: *Hideg krematórium* és Galló Olga: *Tíz hónap Babilon* című könyvéről és apropóján

A Holokauszt-elbeszélések az elmúlt évtizedekben a legkülönbözőbb formákban jelentek meg; az olvasó egyre mélyebb tapasztalatokra tehetett szert bennük. A könyvek a láger-élet megragadására tesznek kísérletet. Visszaemlékezések, naplók, dokumentumok, szépirodalmi művek mezőnyre nyílt, megismerésük során egyként szembeüthetünk a huszadik század botrányával, a kiheverhetetlennel, az elnémítóval, a felfoghatatlannal. Nem tekinthetünk el azonban és ezzel együtt attól, hogy a szövegeknek a kortárs megértésre nézve szükségképpen közvetített világát, alakjellegzetességeit összevessük.

Nem a hitelesség kérdése forog kockán! Sokkal több annál.

A megéltség tapasztalatát nélkülözön az, hogy az emberi mivolt alapjaira, a méltóságra, a személy autonómiájára, a jogra, a vallásra, a tulajdonra törő, azok megsemmisítésére törekvő rendszer, a bizonyos embercsoportok

gépies és kíméletlen felszámolását maga elé célként kitűző, totális önkény a táborokban megtestesülő gyakorlatának mindennapjai közepette a kifosztott és nincstelenségre kárhozott áldozatok számára milyen esélyek maradtak arra, hogy megőrizzenek valamit abból, ami eltörlésre ítéltetett.

Az emberi tengelyéből kiforgatott ember sorsa a tét.

Nem véletlenül használjuk ezt a veretes fordulatot: sors, hiszen éppen ez, amely Kertész Imre kulcsregényének címében szerepel, ennek az inverze: sorstalanság. A mű a maga páratlanra munkált nyelvi ötvözetében arra mutat, hogy ez a végső summa: a táborok maradandósága: az örökre földönfutókká tett életek; nem csupán jog-, hanem sorsfosztottság lesz ezen túl paradox sorsuk.

Kertész példájánál azonban nem ragadhatunk le, mert noha mind epikai, mind esszéisztikus érvelése meggyőző, miként Adorno közhelyé koptatott, jóllehet sűrűségében kimeríthetetlen mondata az Auschwitz utáni költészetéről (művészetéről), a munka- és megsemmisítő táborokból egyre csak áradnak a források, amelyeknek a fent említett, úgynevezett, önmagán messze túlmutató, irodalmi súlya, hogy milyen formában képesek közvetíteni a közvetítés határán túlra vetett ember világát; átadható-e valami és milyen eszkö-

zökkel arról, amiben a béke évtizedeiben nevelkedettek nem részesültek.

Ezúttal két könyvre hívjuk fel a figyelmet; az egyik 2024-ben, a másik idén jelent meg: Debreczeni József: *Hideg krematóriumára* és Galló Olga: *Tíz hónap Babilon*-jára.

A kettő között hasonlóságok és eltérések mutatkoznak, különbözőségük a szövegek keletkezésének idejével, eképp a lehetséges szerzői ambíciókkal függenek össze.

Debreczeni kötete regény. A feljegyzésekből és emlékekből font műforma, arányait és ötvözetét kompozicionális pillérek szavatolják, míg Galló Olgáé nem tehetett szert ilyen alakra. Schmall Alexandra, a kötet szerkesztője írja: „Több mint két évtized után, 1966-ban

– orvosi tanácsra – vette elő titokban, ceruzacsonkokkal írt 1944–45-ös lágernaplóját, és kezdte legépelni, megszerkeszteni a különféle cédulákra, füzetekbe rótt kusza, nehezen kibetűzhető sorokat, szövegrészleteket. »Fizikai erőm gyenge, akaratérőm változatlanul nagy« – írta 1982-ben az önéletrajzban, és ez a mondat akár az 1967-ben megindított hadjárat mottója is lehetne. [T] ömörített, a lektori véleményekhez akarva-akaratlanul is az öncenzúra eszközeivel alkalmazkodó verziója.” (Ez az ún. intermezzo is megérne egy külön esszét.) Galló Olga *Babilonja* tehát egyidejű a közvetlen, a táborokban ért tapasztalatokkal. Ám arra idejekorán rámutatunk, és ez feszíti ennek a szövegegyüttesnek a drámai feszültségét, hogy Galló eleve szépirodalmi tehetséggel élt, újságíró volt a Népszavánál, és az auschwitzi megsemmisítő, majd a bresloui gyűjtőtáborban töltött hétköznapi minden erőfeszítésével igyekezett epikailag megörökíteni.

Lám, már az első „érintéskor”, milyen azonosságok-hasonlóságok metszetét emeljük ki! És ezzel a gesztussal érzékeltethetjük mindkét író elkötelezettségét. Elkötelezettségüket egy hagyomány mellett, a humanista krédó mellett, amelynek nyelvi és alaktörténeti kereteihez ragaszkodnak.

Holott, és ezt a *holott*-ot vegyük idéző jelek közé: „Auschwitz ma múzeum. Falai közt a múlt – és bizonyos értelemben valamennyiünk múltja – azzal a véghetetlen súllyal és igénytelenséggel van jelen már, ami a valóság mindenkori legbensőbb sajátja, s attól, hogy lezárult, csak még valódibb, még érvényesebb. Legotthonosabb tárgyaink, hétköznapi civilizációnk szinte valamennyi eszköze – az utolsó elhányt bádogkanálig – soha nem látott metamorfózison ment itt keresztül. Egyrészt pusztá funkciójára süllyedt, oda, ahová annak előtte csak a kínszørszámok, másrészt ugyanezek a tárgyak, beleértve az eredendően kínszóra szánt eszközöket, lettek végül is a század legsajátosabb ereklyéi. Valamennyit egyazon jelentés elvéthetetlen jegyei borítják. Ütések és kopások, miknek kibetűzésére alig tettünk valamit. Pedig ezek a század betűi; ezek a kor betűformái”. Írta a Kertészre is nagy hatást gyakorló Pilinszky.

Debreczeni József *Hideg krematóriuma* a bácskai zsidók több táboron keresztül vezető deportálásának az elbeszélése. Író-újságíró a szerző, ekképp a szöveg minden, a fentiekben

jelzett dilemma, másképpen: a kritikai olvasatokat magától eltartó meggyőződés dacára felkínálja, mi több, kiköveteli az epikai megközelítést.

Debreczeni a kor nyelvén ír, annak ábrázolástechnikáival alkotja meg biztos kézzel szereplőit, miként kortársai egyként, legyenek azok hivatott írástudók, avagy „civilék”; mindannyian egy irodalmi kultúra részesei voltak. Ebből lettek kismiszve.

A *Hideg krematórium* minden oldala kidolgozott, a jelenetek realista erővel rázák meg az olvasót. Drámaiságának záloga, hogy figyelmének fókuszába nem az SS-t, illetve a táborok német vezérkarát emeli, hanem a táborlakók hierarchijába avat be, a táborlakókból kijelölt végrehajtók, a kápók és a különféle Alttásték öldöklő és gyilkoló jeges tébolyába. Az ember ember alatti rémálomgyárába nyit fényt, ahol alantas sötétség honol. A darwini struggle for Life végsőkéig vitt, alvilági szcenáriójába.

Debreczeni József regénye, mondhatjuk immáron lemondva az esztétikai-filozófiai számvetésről, azért megrendítő, mert akarva-akaratlan a remény nyelvén beszél a reménytől elzárt, az embert önmagától megfosztó gyárüzemi masinéria mindennapjairól. Azért megrendítő, mert képtelen másként beszélni, mint ahogyan

megtanult. Azért, mert minden látszat ellenére állító módban szól, jelzőinek, jellemzéseinek horizontja ugyanott húzódik, mint Thomas Manné. Kosztolányi Dezsőé.

Drámai helyzetekben gondolkodik ott, ahol az európai hagyomány minden műfaji, tehát etikai garanciáját kívül rekesztették.

Ebben áll a könyv igazi drámája.

És éppen ez, ami Galló Olga könyvét rokonítja a *Hideg krematóriummal*.

A *Tíz hónap Babilon* nyelvhasználata, az ábrázolás, a karakterek, a személyes szenvedés, a nélkülözés, a szovjet front előrenyomulása során kiűritett auschwitzi tábor végnapja, majd az onnan menetben vezényelt foglyok közül a breslauer **táborba történt** sikeres menekülés, az ottani mindennapok, a megannyi náció között átélt idegenség, a jóindulatú német katonákról sem elfeledkező tapasztalata megrázó erejét mintegy tetézi a fent említett drámaiság. Ahogyan Galló a megsemmisített édesanyjáról, szerelmeiről ír, mind egy néhai világ prózai algoritmus szerint történik. És ismételjük meg: Galló végig azon van, eltökélt, hogy formaérzékének megfelelően adjon keretet, alakot a megírtaknak, és amikor a rabság közepette minduntalan ezeknek, fájdalomnak, elkeseredésnek ad hangot. De nem lankad, ismételten nekirugaszkodik. Könyve olyan, ugyan töredékekbe, zárványokba kényszerült, szépirodalmilag is érvényes megfigyelésekkel, észrevételekkel, pillanatfelvételekkel teli, amelyekhez képest aztán még kontrasztosabban látható, mikor „csorbul ki a toll”, mikor fogy az íráshoz szükséges energia. Szinte hallható, ahogyan ropog, ám nem enged a személy csigolyaszerkezete. Az elhatalmasodó, olykor alábbhagyó kétségbeesések és remények árjának hullámverése. Az időnként egy-

hangúra váltott napokon áttörni akaró alkotói tekintet megőrzéséért folytatott harc küzdelmeit élhetjük át.

Ezekben a szövegekben egyidejűleg él a pusztulásra ítéltetett, és él, bizony pusztító erejével él a pusztító.

Nem tanulságot vonunk le, csupán nyugtázzuk nyugalmat nem lelő szívvel: a mindezzel leszámolni törekvő nyomás dacára a figurációra **törő**, elemien emberi, a humanista kultúra gyökérendszeréből erőt meríteni kívánó akarat megnyilvánulásai az irodalmi kudarc tétjét elhárítják, maguk mögött hagyják.

Jánossy Lajos

Szakítás

Nem úgy van az, hogy leteszed az apád, mint egy utazótáskát. És felvenni sem lehet úgy, mint egy karórát. De úgy sem lehet felvenni, mint magnetofonnal a beszélgetést. És letenni sem lehet úgy, ahogy leteszel egy vágyadról. Az apa penzum. Mandátum. Örökség. Amit el lehet herdálni. Először is nevet kell neki adni. Az apa megfelelőnek tűnik, de nem működik minden családban jól. Ha én apának szólítottam volna aput, megvető pillantást kaptam volna – minek ez a negédeség. És ezzel a negédeséggel még jól is jártam volna, „a seggnyalás felesleges”. Apámnak volt stílusérzéke. Apa, apu. A. U. Au. A bécsi Augarten. Nem, az én apuám nem hasonlít egyáltalán erre a kertre. Tele van ijesztő madarakkal, magas épületekkel és fákkal, mérőleges allékkal. Ebben azonban mégis csak ott van egy kicsit apuám, egyenes ember volt. Csodálatos asszony. Anyám. Az ilyen kijelentésektől mentsen meg az Uram engem. Olyan egyszerűek, mint a szög, és mivel rozsdásodik, ugyanolyan veszélyesek is. Persze, a szög hasznos is. Három ilyen szöggel egyszerűen apuám-keresztre tudnám feszíteni magam, és akkor fulladozhatnék halálomig. De hát nem így megy ez.

Papó, aki nem papu, nem papa első foga már napok óta kiesésre játszott. Én meg játszottam mindig. Papó mókás ember volt, nem akart semmit csak úgy befejezni, mosollyal, elhallgatással, hosszasan búcsúzkodott még akkor is, amikor kocsmái – általa egészségügyinek mondott – látogatásokra indult, ült a konyhában. A legfontosabb dolgok a konyhában történnek velünk. Főleg azért, mert – letűnt kor – ott nem volt világítás. Ha áram volt is, égő csak ritkán. Nem loptuk az áramot, de nem is fizettük, ha mégis, akkor nem sokáig csodálkoztunk, ha ingadozik – egyik wolfrámszál sem bírta sokáig. De volt gyertya, s így volt legalább és legfeljebb egy sarok, ami meg volt világítva, legalábbis annyira, hogy anyánk (aki se nem anya, se nem anyó) nem dobálta a lábas mellé a krumplikat. Papó persze nem abban a sarokban ült, ő már tudta, hogy telifényben, telisötétben nem történnek meg a nagy dolgok. Tehát ő még nyikorogni sem képes kis székén a konyha legsötétebb zugában ült: közepén. Kihajtogattam neki

a sodrott drótból egy vékonyabbat, hosszú munkával és nem érdek nélkül, hogy azt köthesse rá a fogára, és anyánk, ha majd kiviharzik a konyhából és maga után becsapja az ajtót, a kilincsre kötött másik fele megránduljon, s kirántsa Papó ingatag fogát. Játéknak jó volt, nagy szükség ilyesmire nem lett volna, még én is ki bírtam volna törni. Egymás szájában ugyan nem illett nálunk sosem nyúlkálni. Elképzelhető hát, hogy ez mégis csak szükségszerű rítus volt, még ha íze is volt, fanyar és huncut. De én akkoriban ismerkedtem a szózásszifonunkkal. Annak

is a patronjával. Azt nem mondom, hogy fabrikálós gyerek voltam, de néha szerkesztettem tárgykból ezt-azt, például aznap, még világosban, a Papó maradék drótfonatából rakétapályát, a végére a patron, szöggel átvert kis deszkával indítópultot. Nehéz azt az installációt ma már visszaidéznem, de kellett hozzá ragasztó, injekciós tű, golyó és egy kevés sár is. A végeredmény: rakétaindítópálya. A pályáknak abból a fajtájából, amelyeknek nincs végük. Mint a még félig kész autóutak. Anyu szórta a krumplit a helytűz alól a forró vizes lábasba – a tűzhellyel mint szóval nem voltam akkoriban kibékülve, rövid, ám annál veszélytelenebb militáris korszakos voltam –, apáumra nézett, és szokás szerint kiviharzott, a konyhaajtó menetrend szerint becsapódott. Pápua foga kiesett, örömeiben lassan felállt a kisszékéről, a patron kilyukadt, útjára indult, és a véletlenek zenekari együttlésszongásával éppen Pápua szájában landolt. Kiverve a másik, még katonásan cövekelő inverz-fogát is. A szimmetria legalább megvolt. Persze, nevtünk. Talán még apám is. De ő inkább ne nevéssen. Nem illik a sztoriba. Ellenben dohányzott. Füstölt. Meg füstölgött is magában. Munkást szívott. Nagy volt a dilemma becsület és bűn között. Anyánk azért volt haragos, mert apua elvesztett egy négyes lottót. Apám ugyanis megölt egy embert.

De talán jobb lenne mindezt részletesen elmesélnem.

Csak nem fogom. Volt valami rövid skandallum, melynek az ital, a pillanatnyi harag, önvédelem, vasúti sín, gyár közeli kocsmá, szidkozódás, meglökés és vonatgázolás a sarkallatos pontjai. Apám, vállalni akarván a felelősséget, kivette a férfi tárcáját, de mivel esett is az eső, meg az vérben is túl volt azon a szinten az alkohol mennyisége, hát beleesett az árokba, mely mély is volt, meg sáros is, de az alakja is olyan furcsa, hogy nem

látták meg, míg eszméletlenül feküdt benne, és a szerencsétlenül járt embert meg elszállították. Mivel papírjai nem voltak, beleegyeztek az öngyilkosságba. Mert egyébként a férfinak lett is volna rá oka, teljesen és hirtelen elszegényedett ugyanis. Kártya miatt. Vagy más miatt. De hirtelen. Utolsó reménye az a lottószelvény volt, amire apám rátalált, négyest mutatott – nagy pénzt. Igyekszem tömör lenni: névtelenül, de eljuttatta a halott férfi családjának a szelvényt. Anyám ezen évekig nem bírt napi-, illetve évirendre térni. Apám sem. Pl. pofont kaptam Pápua fogának egyrészt sikeres, másrészt patronpazarló és harmadrészt felesleges eltávolításáért. Ma már nincs elme, amelyik képes lenne eldönteni, jogosan-e, de nekem itt kezdődik a történetem: megharagudván becsületes gyilkos apámra úgy döntöttem, hogy szakítok vele. Elé is álltam, és elhadartam neki a konyha negyedhomályban, amit ilyenkor én már hallottam elégszer más családoknál:

– Nem bírom már tovább. Egy jó szavad nincs hozzám, és tudok minden nőügyedről.

És ahogy a megbántott, megvert, megcsalt nők szokták, elhagytam aznap este apámat.

Nem úgy van az, hogy lecseréled az apádat, mint egy sérült, sértett csatárt. De én akkor azt hittem. Az égen csillagok voltak, a földön nyár, bennem meg elszántság. Irány a kocsmá, ahol én majd felszedek magamnak egy csinos kis apaluvnyát.

– Mit iszol? – ültem le ezzel a kérdéssel egy látszólag józan és mosolygós apajelölt mellé a legtávolabbi kocsmában, ahová még elmerészkedtem.

– A hatodikat.

A beszélgetést ezen a pontján nem lehet komolyan venni. Én se vettem, de rendeltem leendő apámnak egy hetediket. Kicsit fel kellett húznom magam a pulton, és a kontyos, keresetlen nagy mellű, de várakozásaimmal ellentétben kicsi mellű, szép csapos lánynak a leghuncutabb természetességgel adtam elő:

– Az édesapám – elvörösödöm, ahogy ezt a szót leírom – inna egy hetediket is.

– Nem lesz az már sok, fiúka?

– Nekem nem. Neki meg nem.

Ilyen nagy úr a nyelv. Kicsit ügyetlenül használod, és már ellenállhatatlan vagy. Leendő Apám megkapta a hetediket is. Úgyis ő fizet, gondoltam, ki engedne egy általános iskolás fiút kocsmában fizetni? Még kólát is kaptam.

A történet következő szakaszát kihagyom, elfedem, visszatartom, nem bontom ki. A Csillagszálló évtizedekig közölhetné folytatásokban. Megelég-

szem azzal, hogy ide kerekítem a végét – szöveget lopva egy másik csavargó életéből.

– Bogáncs, te tekergő... te utolsó... te, te... te!

Apuám csak állt, és nézte az anyámat, a lovas vén embert, s engem, az udvarunk páras messzeségét, a tavaszi nagy veszteséget s az őszi nagy nyereséget, és öreg szíve nem kívánt már semmit.

– Hol találta meg, bátyám? – állt fel Jancsi. Bogáncs pedig a számadóhoz ment, méltányos választ várva. Az öreg hallgatott. Rátámaszkodott botjára, végignézett faragott nyelén, és arra gondolt, amikor a kiskölyök, gyufaszállal a szájában, a kocsmában apát keresgélt. Mint egy kódis... Nem, ezt nem kell tudni senkinek.

– Nem én találtam meg, hanem ű talált meg engem. Úgy vót, Bogáncs?

A kiskutya egészen az öregember mellé kúszott, felnézett rá, s az egyik nagy csizmára tette fejét.

– Úgy, úgy – nyüszítette, aztán lehunyta szemét.

Bogáncs hazaérkezett.

És énnekem, ha lenne bennem becsület, átírnám ezt a ki tudja, mit, amit prózának hívok, Bogáncsra. De nem. Ez valami különös módon úgy az enyém, ahogy akarom. Nem fogom itten korrekten cícomázni.

Jónás Tamás

Pápai Gábor Rajza

A harcosok fájdalma [Idan Amedi]

A változatosság kedvéért, és az amúgy is meglehetősen törekeny északi nyugalom árnyékában, az alig két hónapig tartó déli tűzszünetnek véget vetve nagy erővel indult újra a gázai háború. Ahogyan a rakétázások is mindennaposá váltak Tel Avivban és az ország központi területein. .

Az időközben teljes győzelmet ígérő frissen munkába állt vezérkari főnök, Ejál Zamir altábornagy állítólag sokkal szigorúbb hadviselési stílusát jegyző *Erő* és *Kard* offenzíva újabb fejezete annyiban mégis hasonló a *Vaskardok háborúhoz*, vagy bármilyen más hadművelethez, hogy a hadsereg szárazföldi bevetése - a hagyományos katonai szolgálatot teljesítő állomány mellett - újabb jelentős tartalékos mozgósítás nélkül nehezen kivitelezhető. Arról nem is beszélve, hogy a kormány a háború végét függőben hagyva a katonai jelenlét állandósítását jelentette be Libanonban, Szíriában és Gázában.

A másfél éve történt Szimchát Tóra-i mészárlásokra válaszul pillanatok alatt több mint 300 ezer tartalékos jelentkezett szolgálatra, magukra vállalva a többfrontos harcok terhének nehezét. A szárazföldi offenzívához újabb jelentős tartalékos mozgósításra lenne szükség a kitűzött stratégiai célok el-

éréséhez, a helyzet azonban már korántsem ugyanaz, mint a háború kezdetén volt.

A korábbi figyelmeztetéseket követően az új vezérkari főnök is elismerte, hogy a katonaság napról napra növekvő erőhiánnyal szembesül. A tartalékosok körében folyamatos a lemorzsolódás, illetve a déli háború megújításának valódi céljával kapcsolatban felmerülő kérdések és kételyek szintén visszahúzó erejűek. Nem utolsó sorban nehézséget okoz a szeretteiktől való távollét, a munkahely és a normális élet ilyen hosszú ideig tartó nélkülözése a szolgálat javára. Nem ritka, hogy családok esnek szét, miközben a tartalékos szolgálat közepette a vállalkozás is tönkremegy.

Jelenleg, többszöri behívást követően a tartalékosok átlagban 300 feletti napot szolgáltak, és azontúl, hogy konkrét katonai szükségállapot jelenleg nem áll fenn, a védelmi miniszter [Jisráel Katz] és a hadsereg újbóli hívó szavára a második gázai forduló szárazföldi offenzívájára már most érezhetően jóval visszafogottabb a motiváció. Ugyanis, a szolgálatra kötelezően besorozott katonához képest, a tartalékosok tapasztaltabban és kritikusabban értékelik a helyzetet.

Annak ellenére, hogy a Sábák vezetője és a főügyész menesztése, illetve az októberi

mészárlások előtt az országot megosztó jogi reform újraélesztése miatti belpolitikai helyzet kétségtelenül hatással van és lesz a tartalékosok bevonulására, a fő ok mégis a fáradtság, és a fásultság.

Egy olyan kis ország, mint Izrael, évekig tartó, főleg a tartalékosokat terhelő intenzív háborúra és katonai megszállásra egyelőre nincs felkészülve. Ráadásul a több száz napos szolgálat után a helyzetet súlyosbítja a sorozás bebetonozott elutasítása az ultraortodox körökben., A kormány ilyen téren gyengekező, megengedő politikája pedig több mint 300 napja Gázában és Libanonban életüket kockáztatók felháborodását váltja ki.

Egy újabb gázai szárazföldi bevetés várhatóan tovább növeli az elesettek számát, ami szintén visszatartó ok. Annál is inkább, mert a hadsereg legutóbb közölt adatai szerint a háború a második évében az öngyilkosságok száma meredek emelkedést mutatott, különösen a tartalékos katonák körében.

Figyelmeztető jel, hogy a háború kezdete óta 891 katona esett el, közülük 329 október hetedikén; továbbá 390 a Gázai övezetben, 50 Libanonban, 11 Júdea és Szamária területén, 37 pedig az északi fronton. Összességében az Izraeli Védelmi Erők 1981 óta gyűjtött adatai alapján 2023 jelentette a legmagasabb számú katonai veszteséget 1982 után, amikor az első libanoni háború idején 545 katona esett el. A harmadik helyen pedig a tavalyi év áll.

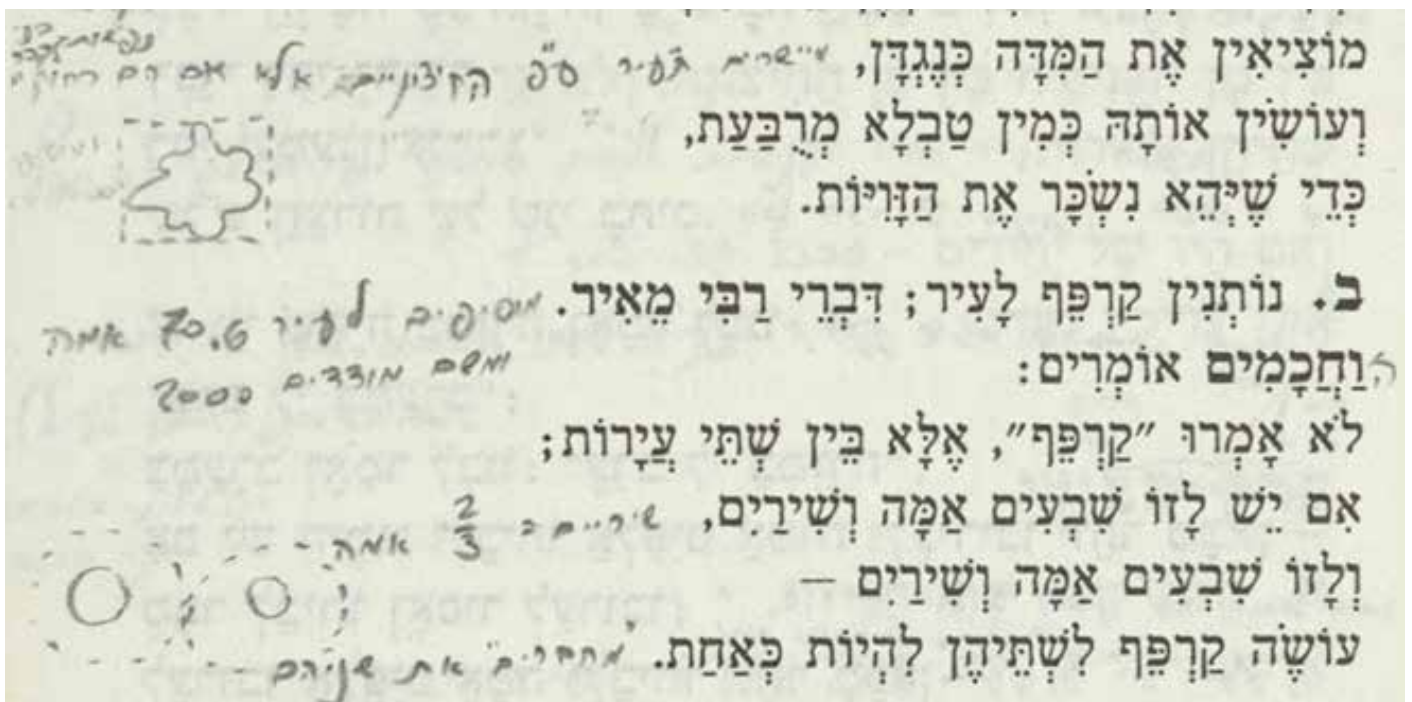
Az egész országot súlyosan érintő veszteségek, és a harcosok önpusztítása miatt érzett fájdalom ellenére mind a katonák, mind a tartalékosok különleges példamutatása az izraeli társadalom számára máig a legfontosabb összetartó erő.

A Szimchát Tóra-i támadásokra elsőként reagáló, és korábban a jogi reform ellen tüntető *Bajtársak* mozgalom mellett számos más kisebb sejt és szervezet fogta össze és máig is koordinálja a tartalékosokat. Ami a káosz közepette és megfelelő állami válasz hiányában azon a fekete szombaton életmentő kezdeményezés volt.

A jelenleg érvényben lévő, a férfiaknál 40-45, a nőknél 38 év körüli mozgósítható korhatárt október hetedikén felülírta a szükségállapot, és az sem volt ritka, hogy ötven év feletti tartalékosok gondolkodás nélkül álltak be harcolni. Így történt, hogy a hadsereg tartalékos vezérőrnagya, a 63 éves Jáir Golan elmondása szerint az októberi mészárlások reggelén ösztönösen kapta fel egyenruháját, és sietett a helyszínre menteni a menthetőt.

Emellett a behívó nélkül is azonnal jelentkezők között számos színész, és közkezdvelt sztár jelentkezett szolgálatra.

A legismertebb közönségkedvenc a Fauda sztárja - Idan

Amedi, aki a háború első napján gondolkodás nélkül vonult be. Végig ott volt az első hónapok heves harcaiban, közben, amikor tehetett, tudósított, és fotókkal is dokumentálta a látottakat, tapasztaltakat. Első bejegyzése: *„Közvetlenül a zenekari próbák után felvettem az egyenruhát és indultam tartalékos szolgálatra. Reméljük a legjobbat, de felkészülünk a legrosszabbra. Ez csak egy gondolat útközben, ami eltereli a figyelmet a felettünk táncoló sötét felhőről”.*

Majd később már a harctéren: *„A tartalékos katonák egy kivételes emberekből álló csoport. Oroszlánok. Itt szombat óta alig pihenhetünk, de a morál magas, és minden pillanatban tudjuk, miért vagyunk itt: hogy megvédjük a családjainkat és a gyerekeinket”.* Buzdította társait, mint a Faudában, míg nem súlyosan megsebesült. Repeszekkel a testében, érzéstelenítve, lélegeztetőgépen szállították kórházba.

Ismert szerepei mellett sorkatonai szolgálata alatt született *Harcosok fájdalma* dala már egészen fiatalon megalapozta énekesi karrierjét. Súlyos sérülését csodával határos módon élte túl, hosszú rehabilitáció után énekesként folytatja tovább. Idén Amerikában fog fellépni, de a Fauda következő folytatásának forgatását már nem vállalta.

Sokan szolgálat teljesítése közben estek el, emlékük legyen áldott. Példamutató egy fiatalon elesett kivételes tartalékos története. A 28 éves jeruzsálemi Ejal Meir Berkowitz főtörzsőrmester az 551. dandár 699. zászlóaljában szolgált. Gáza északi részén, túsok holttestének kimentésére irányuló akcióban esett el, hanuka ünnepe előtt egy pénteki napon. Az egyébként orvostanhallgató, frissen nősült Meir civilben tehetséges művész volt, és emellett még Gázában is aktív résztvevője a Tóra-tanulmányoknak. Amikor tehetett tanult, és mindig nála volt egy zsebben hordható Misna kötet, amelybe aprólékosan jegyzetelt. Halála után fedezték fel a szent szöveghez fűzött saját gondolatait, melyek vallási szakértők szerint lenyűgözően értékesek. Családja úgy döntött, hogy az Izraeli Nemzeti Könyvtárnak adományozza az elhunyt főtörzsőrmester jegyzetekkel ellátott saját Misnáját, amit a könyvtár judaika kéz-

iratgyűjteményének az ősi zsidó örökséghez tartozó értékes darabjaként tart számon.

Végezetül egy igazán hihetetlen történet. Az előbb említett Jáir Golan kora miatt is méltán rászolgált a tartalékos-legek vezére megnevezésre, de az abszolút legenda, az Izraeli Védelmi Erők doyenje jócskán előtte jár, nem csak korban, hanem háborút megjárt tapasztalatokban is.

A 87 éves Nahum „Nachcé” Gilboa alezredes jelenleg a hadsereg legkorosabb tartalékos harcosa, és a Vaskardok háború 646-os tartalékos dandárjában az északi határvonalon állt szolgálatba. A legenda 14 éves korában érkezett Izraelbe, majd a Lakhis mosáv megalapításában is segédkezett. A héber médiának nyilatkozva [Israel Hayom, 2024] visszaemlékezett a hadsereg kötelékében eltöltött mintegy hatvan évre.

„Amikor elolvastam az 1948-as Függetlenségi Háború harcosainak történetét, miután 1952-ben Líbiából Izraelbe vándoroltam, megdöbbentem. Az országban akkor 600 ezer ember élt, a harcok másfél évig tartottak, a lakosság egy százaléka elesett, további három százalék pedig megsebesült. Mindenki az országért harcolt.” - mesélte, majd megjegyezte, hogy azok az emberek, akik ma már 90 évesek vagy annál idősebbek, akkoriban gondoskodtak az új bevándorlókról is, ezért is érzi kötelességének és kiváltságnak szolgálatát az ország védelmében. Az ejtőernyős alakulat, amelyben szolgált, az egyik legkeresettebb egysége volt a hadseregnek. *“Örömmel és szeretettel védtük ezt az országot, és ezt az érzést minden más fegyvernemre is átragasztottuk.”*

A Függetlenségi Háborút követően végig harcolt az összes háborúban és katonai műveltségben.

„Részt vettem a Kades-hadműveltségben, majd egy farmot alapítottam Lakhis mosávban. Később harcoltam a Hatnapos Háborúban, a Szezezi-csatorna átkelésénél, a Jom Kippuri háborúban, az első és második libanoni háborúban, az intifádák idején, az Erős szikla hadműveltségben.” Hangsúlyozta, hogy jól érzi magát a 30-40 évesekből álló csapatban, és élvezzi a társaságukat, hozzátéve azt is, hogy *“az én korosztályom általában a múltat nézi, de én inkább azokkal vagyok, akik előre tekintenek. Izrael Állam a legfontosabb dolog számomra”.*

Nagy Gabi / Tel Aviv

A kövek még ma is üzennek

Jancsó Miklós dokumentumfilmsorozatának elfeledett képkockái

RÖGZÍTENI, AMIT MÉG LEHET

1993-94-ben láthatták először a nézők Jancsó Miklós *Kövek üzenete* című televíziós sorozatát. A hat részes, egyenként közel egyórás epizódokból álló film a Kárpát-medencei zsidó közösségek nyomait és emlékeit kutatta fel és mutatta meg: volt, ahol a stáb már csak romokat és sírhelyeket talált, máshol egy-egy kis közösséget is, amely még őrizte a hagyományokat, szokásokat. A sorozat később DVD-n is megjelent. Böjte József, a film producere így foglalta össze a DVD-kiadáshoz készült előszavában a film történetét:

„1993-ban Bodor Pál (Diurnus) hívta fel a figyelmemet Erdélyi Laló fotóalbumára, amely a kárpátaljai zsidó temetőkről készült. Szép kötet volt, és elég drámai képet festett a temetők állapotáról. Arra gondoltam, a romlásban az idő múlásán túl benne van a zsidóság hiánya is, mert a kiirtottak nem tudják már ápolni hagyományait. Vajon mennyien maradtak, hogyan élnek, hogyan túlélnek? Akkor láttam Jancsó Miklós megrendítő háromrészes filmjét a pusztuló olaszliszakai zsidó templomról, és felkerestem őt Erdélyi kötetével. Én nem tudtam akkor még eleget a zsidó történelemről és hagyományokról, szigorú vallási köteleimről. Jancsóban bíztam, az ő műveltségében és érzékenységében, és arra kértem, készítsünk filmet a maradék zsidóságról itt a Kárpát-medencében. Nagy örömmel ráállt, és megkezdődött közel tízéves együttműködésünk.”

Munkája során a stáb több helyszínt bejárt: Hegyalja, Máramaros, Moldva, Kárpátalja és Budapest voltak a forgatás fókuszában. Böjte elmondása szerint a céljuk az volt, hogy emlékezzenek és emlékeztessenek. Hogy ez sikerült-e? A *Kövek üzenete* volt a rendszerváltás utáni egyik első olyan dokumentumfilm, amely számot vetett a zsidóság sorsával,

és megmutatta, hogyan tűnnek el a hagyományok, hogyan halványul az újabb generációk megjelenésével az emlékezet. Egy olyan fontos pillanatban készült, amikor még rögzíthető volt sok minden, ami aztán később eltűnt a közösségek életéből. Dalok, szertartások, történetek; vagy egyszerűen csak nevek, arcok, egy-egy jellegzetes mozdulat. Aztán maga a film is lassan feledésbe merült az évek múlásával. Még hozzáférhető videómegosztó oldalakon, és néha egy-egy rendezvényen levetítenek belőle epizódokat, de a fiatalabb generációk képviselői között aligha akad olyan, aki látta volna. A jelentőségén ez nem változtat, de ugyanúgy kevesen ismerik, mint azokat a fontos emlékeket, amelyeket megörökít.

KINCSEK A SZEKRÉNY MÉLYÉRŐL

A felvételek összes eredeti nyersanyagát, amelyekből később a vágáshoz és szerkesztéshez szükséges másolatok készültek, Böjte József, a film producere őrizte meg. Évtizedeken át elő sem vette a kazettákat senki, mígnem a 2010-es évek végén a United States Holocaust Memorial Museum (USHMM) látó-

körébe nem került éppen az a térség, ahol Jancsó és stábja a sorozatot forgatta. Mint minden filmnél, a *Kövek üzenete* esetében is sok olyan felvétel készült, amelyek aztán a vágóasztalon végezték, és nem kerültek be végül a kész sorozatba. A film alkotóinak megvolt a maguk koncepciója, mit mutatnának meg

szívesen, mi az, ami a kész mű ritmusához il-
lik, és mi az, ami kilóg, esetleg túl sok lenne.
Azok számára viszont, akik kutatói szemmel
néznek a felvételekre, megeshet, hogy éppen
a kivágott anyagok között lapul valami apró-
ság, ami érdekes lehet: akár egy olyan nyom,
amelyen elindulva új történetek tárulhatnak
fel. Egyértelmű volt tehát, hogy ideje előven-
ni az elfeledett felvételeket.

Az eredeti kazettákat Böjte megőrizte
és nagylelkűen felajánlotta feldolgozás-
ra. Hiszen minél előbb digitalizálni kellett,
és nemcsak azért, hogy könnyebben kezel-
hető legyen az anyag, hanem, hogy egyál-
talan megnézhető legyen, mivel a kilenc-
venes években használt beta
kazettákhoz most már csak
nagyobb archívumokban le-
het lejátszót találni. Emellett
a mágnesszalagok, még ha
óvatosan és szakszerűen tá-
rolják is, az évek múlásával
lassan tönkremennek, így
minél később kerülnek szak-
értő kezekbe, annál kisebb
a valószínűsége, hogy hasz-
nálható marad a rajtuk tárolt
anyag.

A digitalizációt a buda-
pesti Magyar Zsidó Mú-
zeum és Levéltár archí-
vumának munkatársai
közreműködésével vége-
zték, és ők, valamint, az US-
HMM megbízottjai voltak
azok, akik nekiálltak a fel-
dolgozásnak. Az eredeti ka-
zettákat és a digitális máso-
latokat a Levéltár őrzi, így
a szakemberek folyamato-
san dolgozhatnak az anya-
gon. Nem kis mennyiségű
felvételtől van szó: összesen
73 kazetta került elő, dara-
bonként 36 percnyi játéki-
dővel, ezeket kellett digita-
lizálni, majd a tartalmukat
végignézni, és technikai,
illetve tartalmi adatokat
rögzítő címkékkel ellátni,
hogy a későbbiekben már
könnyen rendszerezhető
és kereshetők legyenek.

FILM A FILM MÖGÖTT

Az egyik legizgalmasabb kérdés, ha egy film nyersanya-
ga előkerül, hogy vajon ami kimaradt, miért is nem került
végül a kész alkotásba. A *Kövek üzenete*, amellett, hogy do-
kumentumfilm, igazi Jancsó-mű: művészien szerkesztett,
különleges atmoszférájú, minden hangnak, minden kép-
kockának jelentősége van. A kihagyott felvételek sok min-
dent elárulnak Jancsó munkamódszeréről, a stábtagokhoz
fűződő kapcsolatáról, és arról, hogyan vágott szinte már elő-
re, fejben, amikor forgatott. Az operatőrök között találjuk
Kende Jánost, Jancsó Nyikát, Kozma Istvánt és Vékás Pétert
is. A forgatókönyvet Kőbányai János írta, aki maga is több
filmrészleten megjelenik Jancsó Miklóssal együtt.

De mi is van azokon a bizonyos kazettákon?

VÁGÓKÉPEK

A Jancsóra jellemző hosszan pásztázó
képek tömkelegét tartalmazzák a hátté-
ranyagok. Ezek közül jó néhány bekerült
a kész sorozatba, és van, ami szép, de
végül mégis kimaradt; talán azért, mert
megtörte volna a film tervezett ritmusát.
Vannak köztük tájképek, külső és belső
felvételek épületekről és udvarokról, kö-
zelképek egy-egy szereplő arcáról, és út-
közben, a kocsis ablakából rögzített „jó le-
het még valamire”-filmkockák is. Annak,
aki a közelmúltban megfordult ugyaneze-
ken a vidékeken, döbbenetes lehet látni,
hogy mennyire megállt az idő néhány he-
lyen. Tisztán azonosítható, felismerhető
minden helyszínen, és az is jól látszik, hogy
sok esetben egyáltalán nem javult az ott
élők életminősége a forgatás óta eltelt év-
tizedek alatt. Némelyik felvétel készül-
tett volna akár most is, és ezzel szembe-
nézni nem feltétlenül könnyű.

PÁRBESZÉDEK A HÁTTÉRBE

Számtalanszor előfordul a felvételeken,
hogy egy-egy hosszan rögzített tájkép
mögött a stábtagok beszélgetését lehet
hallani. Mivel a kész filmen ezek alá
a képek alá zene került, itt nem számí-
tott a hang. A háttérbeszélgetésekből ki-
derülnek a forgatás rejtett részletei, de
akadnak személyes történetek is, és el-
hangzanak belső poénok, amelyek egy jól
összeszokott munkatársi csapat sajátjai.
Érdeemes lehet egy-egy szempont szerint
végighallgatni ezeket a párbeszédeket:
például neveket, időpontokat, helyszíne-
ket keresni bennük, amelyek segítségével

pontosítható egy-egy kutatási irányvonal.

A FORGATÁS KÖRÜLMÉNYEI

A kazetták anyagai között bőséggel akad olyan, ami azt mutatja meg, hol és hogyan dolgoztak a stábtagnak. Némelyiken jól látszik, hogy egy későbbi werkfilmhez készült, ezek között akadnak mininterjúk, stúdiófelvételek is. Máskor csak éppen felkapta egy stábtagnak a kamerát, hogy rögzítsen egy spontán pillanatot. Így követhető végig, hogyan oldotta meg egy hirtelen kerített szakember, amikor a forgatócsoport kisbusza lerobbant, vagy az, hogyan lepték meg a helyiek őket süteményekkel. A folyóparton pecázó zenei konzultáns éppúgy látható, mint egy hirtelen jött eső, amitől pillanatok alatt sártengerré vált a gondosan kiválasztott forgatási helyszín. Jól látszik, milyen felszereléseket használtak a kilencvenes években, hogyan oldottak meg egy-egy technikai kihívást – ez már önmagában is érdekes téma, az elkészült filmtől függetlenül.

ARCOK ÉS NEVEK

Talán a legizgalmasabb része a háttéranyagok feltárásának felfedezni olyan embereket a felvételeken, akik nem szerepelnek a film közreadott változatában, mégis ott voltak, amikor a forgatás zajlott. A feldolgozás során az ő azonosításuk fontos feladat, hiszen érintettek lehetnek a kész sorozat központi témájában, mint a hagyományok ismerői és őrzői, vagy akár a forgatás utáni személyes életútjuk követése is hozhat új információkat. A feldolgozás kezdete óta sikerült már néhány ilyen szereplőt név szerint azonosítani, és ez egészen biztosan még nem a folyamat vége. Láthatóak az újjáéledő zsidó közösségek Budapesten, az iskolák, az ünnepségek vagy egy szép hanukai ünnepség a Kaláka együttes részvételével.

A NÉZŐNEK SOK, A KUTATÓNAK ÉRDEKES

Az egész estét betöltő szertartások, az iskolai ünnepségek vagy közösségi események csak részleteikben jelennek

meg a kész filmsorozatban, a kivágott részek azonban teljes egészében tartalmazzák az ott rögzített anyagokat. Ezek között persze sok az ismétlődő elem, a hangulatkép, de elhangzanak beszélgetések is, amelyekből csak egy-két perc szerepel a kész filmben, itt azonban teljes egészében megnézhető-meghallgatható az összes. És van olyan esemény is, ami másképpen feszítette volna szét a kereteket: szerepel az anyagok között például egy teljes körülméletési szertartás egészen részletes, közeli felvételekkel, és bár a brit milá természetes része a közösség életének, egy ebben kevésbé jártas néző számára valószínűleg felkavaró és nehezen érthető lett volna aprólékosan végigkövetni lépésről lépésre. A felvétel azonban megvan, megőrizve az ősi szokás minden apró mozzanatát, a hozzá fűzött magyarázatokkal együtt.

A digitalizált anyagok feldolgozása éppen csak megkezdődött, és várhatóan jó darabig eltart majd, mert, mint a fentiekből is látszik, végtelen sok lehetőség rejlik bennük. Másképp fontos és érdekes kutatási anyag annak, akinek a közép-európai zsidóság története a szívügye, mint annak,

aki a huszadik század filmművészete iránt érdeklődik, vagy annak, aki különféle vallási csoportok együttélésével foglalkozik. Az anyag részleteivel és az eddigi eredményekkel a tervek szerint egy, a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár által szervezett konferencián ismerkedhet meg a nyilvánosság – reméljük, minél hamarabb.

Kerényi Kata

Emlékforgácsok Szentgyörgyi Zsuzsától

Szentgyörgyi Zsuzsával elfogult vagyok. Nagyon is. A Pesti Sólet egyik legnagyobb büszkesége, hogy rendszeres szerzőink sorában tudhatjuk. S nem is akármilyen írókkal. Szentgyörgyi Zsuzsa amúgy villamosmérnök, nukleáris szakmérnök, egyetemi doktor. Életpályája során volt ipari mérnök, tudományos kutató és államigazgatási vezető. Szakíró. Mintegy 50 tudományos és közel 800 tudományos-műszaki ismeretterjesztő cikk, illetve ezzel együtt immár 20 könyv szerzője, társszerzője vagy szerkesztője. Node, ez még semmi. Rendszeresen jelentethetjük meg írásait a múlttól, az életről. Nemrégiben jelent meg "Emlékforgácsok" című kis kötete, amelyben a múltba szalad vissza, saját és családja történeteit idézi fel. (Pár rész már itt is megjelent.) Zsuzsa írásaiban a mesélőkedv az, ami magával ragad. A sokszor nem túl bonyolult történetek (miként nyerjük el 10 forintot ultin minisztériumi főnökünkötől, vagy milyen egy jiddis nyelvű előadás a Varsói Zsidó Színházban, ahol a mellette ülő "szovjet" kolléga fordít. Jiddisül is tud, a Solem Alechem darabot is ismeri. Csinos korrajz, könnyed vonásokkal felvázolva. Vagy akár a holokauszt utáni újrakezdés története, ahol a tragédiát már-már kedélyesen adja elő nekünk.

Zsuzsa írói talentumának a fő titka valószínűleg az optimizmusa, az emberszeretete. Látásmódját nyilvánvalóan meghatározza alapos természettudósi képzettsége, tudományos háttere. Vagyis, tud egyszerű, érthető, egyenes mondatokban írni, gyorsan összerakni egy történetet, amelyet ugyan pár perc alatt el tudunk olvasni, de lehet, utána órákig morfondírozunk rajta.

Csak ajánlani tudom.

(Szentgyörgyi Zsuzsa: Emlékforgácsok, Gabbiano print 2024.)

D. J.

Szerzőnk kitüntetése

A Kortárs Magyar Dráma-díjat idén Jánossy Lajos és Máté Gábor nyerte el Jánossy Lajos Örök hely és mindenhol idő című regényének Itt élet című színpadi adaptációjáért. (Ebből két részletet korábbi számainkban olvashattak.)

A díjat Radnóti Zsuzsa Kossuth-díjas dramaturg – Örkény István özvegye, életművének gondozója – alapította. Először 2019-ben díjaztak kortárs magyar szerzőket. A díjat odaítélő „Alapítvány a kortárs magyar drámáért” kuratóriumának tagjai:

Csizmadia Tibor, Lőkös Ildikó, Nánay István, Németh Gábor és elnöke, Radnóti Zsuzsa.

Lőrinczy Attila drámaíró, műfordító, dramaturg laudációjában hangsúlyozta: „Az adaptált mű mindig kényszeres ösz-

szehasonlítások tárgya lesz, ezt csak akkor lehet elkerülni – és akkor sem mindenkinél –, ha a rendező értő szeretettel, de radikálisan nyúl a prózai alapokhoz, ahogyan ez alkalommal történt, a regényírónak pedig el kell viselnie, hogy a szövege szükségképp csak az előadás fele, fel kell dolgoznia, hogy úgy érzi, minden megváltozott. Ez mindkét oldalról önfegyelmet és nagyvonalúságot igénylő lelki- és szakmunka, hogy úgy mondjam: a kultúremberség próbatétele. Bizton állíthatom, hogy ők ketten gavallérosan kiállták ezt a próbát.”

A Kortárs Magyar Dráma-díj Külföldi díját Solt Róbert, Fullajtár Andrea és Borgula András vehette át A Tíz hónap Babilon-ügy című előadás szövegkönyvéért, Galló Olga memoárkö-

vetének dramatizálásáért és megvalósításáért. (Borgula Andrásal és Fullajtár Andreával olvashattak interjút korábbi számainkban).

Radnóti Zsuzsa, a díj alapítója így fogalmazott a díjról: „Széttöredezett a világ, nem lep meg, hogy mozaikokból áll össze a színházirodalom is. Sokszor megesik, hogy társulatok hoznak létre előadászövegeket, és színdarab lesz belőlük aktuális társadalmi hatással. Az alapítvánnyal az volt a célom, hogy olyan darabokat – íróikat, létrehozóikat – támogassak, amelyek jelenre ható társadalmi, történelmi folyamatokat tudnak megfogalmazni, felszínre hozni. Nagyon szeretném, ha ez a díj egy jelzés is lenne arra, hogy a színpadon ne veszzen el a szöveg értelmező primátusa.”

Hummusz és béke: Egy izraeli-palesztin étterem Berlin szívében

Amikor Dési szerkesztő úr felkért arra, hogy a nyugati diaszpórazsidóságról írjak cikkeket a Pesti Sóletba, szívesen mondtam igent. Nem gondoltam volna, hogy – a Hámász szörnyű és korábban elképzelhetetlen terrorakciójának és az annak nyomán újra fellépő szisztematikus antiszemitizmus következtében – a cikkek a zsidókat érő atrocitások krónikájává válnak. Ezt a trendet tudatosan megszakítandó és pozitív példát keresve látogattam el a kelet-berlini Kanaan étterembe, ahol zsidó-palesztin fúziós humuszt ettem és újlag fel kellett ismernem, hogy minden jó kezdeményezésnek ezer ellensége van.

Nem én vagyok az első, aki megírja az étterem történetét, sőt – úgy tűnik – az újságírók egymásnak adják a kilincset. A londoni The Guardian a „béke szigetének” nevezte, a párizsi Le Figaro szerint a kezdeményezés azt szimbolizálja, hogy „együtt minden jobb”, és a hamburgi Der Spiegel pedig „politikus főzésről” írt, amikor 2023-ban nagy cikkben mutatta be a Kanaant.

Tény, hogy a politikai feszültségektől terhes világban, ahol a Közel-Kelet konfliktusai átragadnak a diaszpórák közösségeire is, a berlini étterem különleges példáját mutatja annak,

hogyan lehet a kultúrák találkozásából nem ellentét, hanem harmónia. A Kanaan éttermet egy izraeli zsidó, Oz Ben David és egy palesztin arab, Jad Youssef Khowais alapította Berlinben. Már önmagában ez is figyelemre méltó, de az étterem nem csupán gasztronómiai vállalkozás: békeprojekt is egyben. Szlogenjük – „Make hummus not war”, azaz „Csinálj humuszt, ne háborút” – tökéletesen összefoglalja küldetésüket.

A HUMMUZS – KÖZÖS GYÖKEREKBŐL FAKADÓ ÍZEK

A Kanaan egyik legismertebb fogása a hummusz, amelynek elkészítési módja is tükrözi a két kultúra együttélését. Míg Jeruzsálemben a hummuszt gyakran citromlével és fokhagymával ízesítik, addig Gázában inkább zaatarral, kakukkfűvel és szezámaggal fűszerezik. A Kanaan saját, izraeli-palesztin receptet dolgozott ki

– ez a kompromisszumos, de ízletes középút azóta a berlini hummuszrajongók egyik zarándokhelyévé tette az éttermet.

Az étterem neve – Kanaan – sem véletlen: a bibliai Kánaán földjére utal, amelyet Ábrahám, a zsidók, keresztények és muszlimok közös ősatya lakott egykor. Ez az elnevezés is a közös gyökerekre, a megosztottság helyett az összetartozásra hívja fel a figyelmet.

EGY KÖNYV, AMI TÚLMUTAT A RECEPTEKEN

A Kanaan nemcsak étteremként működik – filozófiáját szakácskönyv formájában is közzéadta. A kötetben receptek mellett történetek is helyet kaptak – arról, hogyan lehet két, látszólag kibékíthetetlen félből barát, közösség, társalkotó. A könyv kulináris és kulturális párbeszéd egyaránt: egyfajta békés gasztronómiai kiáltvány.

Nemrégiben Berlin városa is elismerte a Kanaan mögötti emberek munkáját: a két alapító megkapta a rangos *Moses Mendelssohn-díjat*, amelyet azoknak ítélnék oda, akik a kultúrák közötti párbeszédet és megértést szolgálják. Berlin társadalmi összetartozásért és kultúráért felelős szenátora úgy fogalmazott: „A Kanaan alapítói példát mutatnak abban, hogyan lehet az elválasztó helyett az összekötő elemeket keresni – még nehéz időkben is”.

A Schliemann utca 15. szám alatti étterem sztorija azonban nem minden tekintetben szívmengető. A Kanaant, ahol szíriai, libanoni, pakisztáni, indiai, ukrainai és afrikai menekültek is dolgoznak, a tulajdonosok kitüntetésével szinte egyidőben vandál támadás érte. Borosüvegeket törtek össze, berendezéseket tettek tönkre, és ürüléket hagytak a padlón. „Egy nappal később pedig kívülről leköpdösték az ablakokat” – meséli el az esetet. Persze sokan támogatásukról biztosították az éttermet, például Kai Wegner, Berlin kereszténydemokrata főpolgármestere is, aki pont akkor ment szolidaritási látogatásra a Kanaanba, amikor a rendszeresen megrendezett, LMBTQ-közösséghez kötődő „drag brunch” zajlott.

A Kanaan annak bizonyítéka, hogy a kultúrák nemcsak ütközhetnek, hanem gazdagíthatják is egymást. És ráadásnak fenomenálisan jó az étel. Hiszen a kaja olyan, mint az ember – ha összekevered, csak még jobb lesz.

Bruck Irma

Pészah és pesto?

Chamec nélkül is ízletesen!

Minden pészah előtt sorra érkeznek a kérdések: mit főzök majd a széder este után? Mert a széder az más, olyankor vagy a több generáció óta szokásos menüt készítjük el ismét, vagy mindig valami újjal, valami extrával rukkolunk elő, de garantáltan a legnagyobb odafigyeléssel, szeretettel főzünk a családunknak. Utána viszont pészahra még hosszú napokig kóser ételleket kell kitalálnunk, és szó szerint csak abból dolgozhatunk, ami van. Vagyis, ami lehet. És hát ilyenkor ez jóval kevesebb, mint az év többi napján. Pár éve én zöldfűszerekkel oldom az egyhangúságot, és bátran ajánlom mindenkinek!

A rossz nyelvek szerint pészahkor mi, zsidók, csak maceszt, krumplit és sárgarépát ehetünk. Ez szerencsére egyáltalán nem igaz, és bár valóban sok mindent nem fogyaszthatunk, például kovászos kenyereket, péksüteményeket és egyéb kelesztett tésztákat, illetve kitnyotnak számító hüvelyeseket sem, azért ilyenkor sem nehéz igazán finom ételleket tenni az asztalra.

Pészah alapvetően a szabadulás ünnepe, és az Egyiptomból való kivonulásra emlékezünk, amelyhez szigorú étkezési szabályok kapcsolódnak. A legfontosabb előírás az, hogy ilyenkor semmilyen kovászos dolgot, vagyis chamecet nem ehetünk. Ez nem csak a kenyeret és a péksüteményeket jelenti, hanem minden olyan ételt, ami búzából, árpából, rozsból, zabból vagy tönkölyből készül, és ami érintkezhetett vízzel annyi időn keresztül, hogy az erjedni kezdjen.

De mi a helyzet a macesszal? Az az egyetlen kivétel, hiszen azt úgy készítik, hogy a liszt és a víz keveréke 18 percen belül a sütőbe kerül, így nem erjed meg. Maceszből egyébként is számtalan fantasztikus fogást lehet készíteni, például maceszgombócot, macesztortát, macesztarhonyát vagy akár rakott maceszt is, esetleg lasagnét.

A másik nagy kérdés a kitnyot, vagyis a hüvelyesek és azok származékai. Ez inkább askenázi hagyomány, a szefárd zsidók például nyugodtan ehetnek rizst, kukoricát, borsót vagy akár lencsét is az ünnep alatt. Az askenázi hagyomány szerint viszont a hüvelyesek és az azokból készült termékek (pl. kukoricaliszt, szójabab, borsó, mustármag, napraforgóolaj) is tiltottak pészahkor.

A tiltások mellett azonban bőséges a lehetőségek tárháza is. A zöldségek közül például a legtöbb megengedett: burgonya, répa, cékla, zeller, karfiol, padlizsán, uborka, cukkini – és még sorolhatnánk. A húskok természetesen engedélyezettek, és ilyenkor különösen népszerűek a lassan sült, ragus ételek, amelyekhez akár maceszlisztből készült köreteket is használhatunk, de ha kicsit egészségesebbre vágyunk, akkor épp itt az ideje a nyári bikiniszezonra való felkészülésnek, és sok-sok zöldséget enni. A hal is kiváló választás, hagyományos a gefilte fish, amit ilyenkor barhesz helyett maceszdarával készítünk.

Az édességekről sem kell lemondani pészah idején! Bár a legtöbb sütemény eredetileg lisztet és sütőport tartalmaz, macesz-

liszttel és darált dióval csodás tortákat lehet készíteni. A híres csokoládés-diós pészahi torta például egy igazi klasszikus. Ráadásul a habcsók, a pavlova és a különféle marcipános édességek is tökéletesen beleférnek az ünnepi menübe.

És persze ne feledkezzünk meg a borokról sem! Pészah az egyik „legborosabb” ünnepünk, hiszen a széder estén négyszer is ki kell innunk a poharat. A kóser borok pészahra külön készülnek, hogy semmilyen tiltott anyaggal ne érintkezzenek az erjesztés során. A kóser tokaji aszú például fantasztikusan passzol az ünnepi vacsorához, ha marhaszegyet, vagy lassan sült marhanyakat készítünk, de egy kacsacombnak is kellemes párja lehet.

Szóval, ha valaki azt mondja, hogy pészahkor csak maceszt és krumplit ehetünk, nyugodtan küldjük át neki a menünket – és egy szelet macesztortát. Garantáltan megváltozik a véleménye!

Hogy ne maradjunk recept nélkül, pár pestót ajánlok, amikkel az összes pészahi ételt fel lehet dobni. Vannak közöttük tejszek, amiket zöldségek vagy halak mellé kínálhatunk, akár ebédre, akár vacsorára, de vannak benne parve receptek is, amikbe hússokat tunkolhatunk, vagy akár bele is pácolhajuk őket sütés előtt. Ha még mindig friss ízekre vágyunk, akkor bármelyiket kipróbálhatjuk salátadressingként is, és ha valamelyikből maradna az ünnep utánra, akkor bátran keverjük össze az első adag spagettivel, amivel visszatérünk a chamecesek világába!

1. KLASSZIKUS BAZSALIKOMOS PESTO (TEJES)

HOZZÁVALÓK:

- 2 csésze friss bazsalikomlevél
- ½ csésze fenyőmag (érdemes a hosszú változatot venni, sokkal finomabb, mint a kis kerek)
- ½ csésze reszelt parmezán vagy más, kemény sajt
- 2 gerezd fokhagyma
- ½ csésze extra szűz olívaolaj
- Só és frissen őrölt fekete bors ízlés szerint

ELKÉSZÍTÉS:

A bazsalikomleveleket, fenyőmagot, fokhagymát és parmezánt kések aprítóban vagy mozsárban pürésítjük.

Fokozatosan hozzácsorgatjuk az olívaolajat, amíg sima állagú nem lesz.

Sóval, borssal ízesítjük.

Ajánlott zöldség: grillezett cukkini, sült paprika vagy sült padlizsán.

2. PETREZSELYMES-CITROMOS PESTO (TEJMENTES, HÚSOS ÉTELEKHEZ IS KÓSER)

HOZZÁVALÓK:

- 2 csésze friss petrezselyemlevél
- ½ csésze pirított dió
- 2 gerezd fokhagyma
- ½ csésze avokádóolaj vagy olívaolaj
- 1 citrom reszelt héja és leve
- Só és bors ízlés szerint

ELKÉSZÍTÉS:

A petrezselymet, diót, fokhagymát aprítógépbe tesszük és pürésítjük.

Hozzáadjuk a citrom levét és héját, majd fokozatosan hozzácsorgatjuk az olajat.

Sózzuk, borsozzuk.

Ajánlott zöldség: grillezett spárga vagy sült édesburgonya.

ELKÉSZÍTÉS:

Az újhagymát, pisztáciát és fokhagymát aprítógépben összezzuk.

Hozzáadjuk a citromlevet és folyamatos keverés közben hozzácsorgatjuk az olajat.

Sózzuk, borsozzuk.

Ajánlott zöldség: sült karfiol vagy grillezett répa, grillezett paszternák, sült kelbimbó.

5. KORIANDERES-KESUDIÓS PESTO (TEJES)

HOZZÁVALÓK:

- 2 csésze friss korianderlevél
- ½ csésze kesudió
- ½ csésze reszelt kemény sajt
- 1 gerezd fokhagyma
- ½ csésze olívaolaj
- Só és bors ízlés szerint
- ½ narancs reszelt héja és leve

ELKÉSZÍTÉS:

Az összes hozzávalót késes aprítóban simára dolgozzuk.

Sózzuk, borsozzuk.

Ajánlott zöldség: sült cékla, tepsiben sült burgonya, sült hónapos retek, friss saláták.

3. MEDVEHAGYMÁS PESTO (TEJES)

HOZZÁVALÓK:

- 2 csésze friss medvehagyma
- ½ csésze mandula, barna héja nélkül
- ½ csésze reszelt pecorino sajt
- 1 gerezd fokhagyma
- ½ csésze olívaolaj
- Só és bors ízlés szerint

ELKÉSZÍTÉS:

Az összes hozzávalót aprítógépbe tesszük és pürésítjük, amíg selymes állagú lesz.

Ízlés szerint sózzuk, borsozzuk.

Ajánlott zöldség: pirított gomba, párolt édeskömény, grillezett kelkáposzta vagy grillezett paprika.

4. ÚJHAGYMÁS-PISZTÁCIÁS PESTO (TEJMENTES, HÚSOS ÉTELEKHEZ IS KÓSER)

HOZZÁVALÓK:

- 1 csésze újhagyma (zöld szára is mehet bele)
- ½ csésze pirított pisztácia
- 1 gerezd fokhagyma
- ½ csésze szőlőmagolaj vagy olívaolaj
- 1 evőkanál citromlé
- 1 citrom reszelt héja
- Só és bors ízlés szerint

HOZZÁVALÓK:

- 2 csésze friss petrezselyem
- ½ csésze pirított törökmogyoró
- 1 gerezd fokhagyma
- ½ csésze mogyoró vagy olívaolaj
- 1 evőkanál friss citromlé
- 1 citrom reszelt héja
- 1 teáskanál szárított oregánó
- Só és bors ízlés szerint

ELKÉSZÍTÉS:

A petrezselymet, mogyorót és fokhagymát késes aprítóban pürésítjük.

Hozzáadjuk a citromlevet és az oregánót, majd lassan hozzácsorgatjuk az olajat.

Sózzuk, borsozzuk.

Ajánlott zöldség: sült zeller vagy grillezett padlizsán, de nagyon finom zellerkrémlevesre csurgatva is.

Bodrogi Fűszeres Eszter

